

UNIVERZITET SINGIDUNUM
DEPARTMAN ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE
I MEĐUNARODNU SARADNJU

Master rad:
Globalizacija i savremeni poslovni procesi u
organizacijama sveta rada

Mentor

prof. dr Zzzzz"Zzzzzz

Kandidat

Zzzzzz"Zzzzzz

Beograd, 20zz.

SADRŽAJ

Uvod	4
Pojam globalizacije	9
Teorijski pristupi globalizaciji	12
Počeci sociološke misli o globalizaciji	12
Teorija međunarodnih odnosa	14
Teorija svetskog sistema	16
Heldova tipologija škola mišljenja o globalizaciji	17
Dimenzije globalizacije	20
Gidensova tipologija dimenzija globalizacije	23
Protivrečnosti globalizacije	26
Tendencije globalizacije	29
Pojam organizacije	32
Teorije o organizaciji	35
Klasična teorija organizacije	35
Bihejvioristička teorija	38

Teorija kulturnog sklada -----	39
Podela organizacija -----	42
Savremeni poslovni procesi -----	44
Decizionistički proces u organizacijama sveta rada -----	46
Šta je odluka? -----	46
Upravljanje i/ili rukovođenje organizacijom -----	47
Vrste odluka -----	49
Ko su donosioci odluka u organizacijama: jedan i/ili više njih? -----	50
Načini donošenja odluka: racionalno i/ili intuitivno odlučivanje -----	52
Prepreke poslovnom odlučivanju -----	55
Poslovno komuniciranje -----	57
Zaključna razmatranja -----	62
Literatura -----	67

UVOD

„Panta rhei!“

Heraklit (535-475.p.H.)

Ne tako davne 1961. godine u čuvenom rečniku engleskog jezika koji je sačinio Dirk Mesner (Messner), prvi put se pojavila reč *globalizacija*¹. Iako je sam termin u akademskom smislu relativno mlad, ovaj dalekosežni proces datira iz najranijih perioda istorije ljudskog društva. Savremeno društvo, sve pojave, procesi i odnosi u njemu determinisani su procesom globalizacije. O globalizaciji se danas govori kao o sveobuhvatnom procesu, te se sa punim pravom može reći da je globalizacija sve i sve je globalizacija (globalno). Tako globalizacija oblikuje život pojedinca, njegovu interakciju sa drugima, ali istovremeno i delatnost *homo faber*-a i sve one ustanove i institucije u kojima se takva delatnost odvija.

Zašto je uopšte relevantno istraživanje odnosa globalizacije i savremenih poslovnih procesa? Ova relevantnost proističe iz bar tri različita, ali povezana razloga. Prvo, akademska relevantnost istraživanja zasniva se upravo na akademskoj aktuelnosti globalizacije, koja se već decenijama unazad izučava sa različitih teorijskih aspekata, uz isticanje novih, drugačijih i suprotstavljenih argumenata za ili protiv. Istovremeno, brojna teorijska gledišta o procesu globalizacije ostavljaju dovoljno prostora za pokušaj verifikacije nekih od najistaknutijih i najcitiranijih teorija u akademskom diskursu. Drugo, globalizacija je sveobuhvatni proces, koji prožima apsolutno sve pore društvenog života, na individualnom i kolektivnom nivou, političkom, pravnom ili ekonomskom. Ovakva društvena aktuelnost teme posebno je važna imajući u vidu da je globalno društvo ono u kome se odvijaju sve aktivnosti savremenog čoveka. Najзад, globalizacija je sveobuhvatna toliko, da ostavlja prostora da se u njoj, makar pokuša

¹ Etimološki, reč vodi poreklo od latinske reči *globus*, koja je najpre označavala geometrijsko telo, a potom i planetu Zemlju. Danas se piše i izgovara slično u većini svetskih jezika (eng. globalization, špan. globalizacion, nem. Die Globalisierung). Često se koristi i naziv *mondijalizacija* (od fran. mondialisation, le mond).

istražiti neki novi aspekt ili analizirati neki novi odnos u sferi ekonomije ili politike, na primer. Za takvim odnosima ćemo tragati u potonjim stranicama ovog istraživanja.

Osnovni problem istraživanja u daljem tekstu ovog rada, svakako je *globalizacija*, odnosno horizontalno i vertikalno širenje globalizacije. Ne može se govoriti o globalnom društvu i globalizaciji, izvan promena koje sam proces donosi u funkcionisanju društva. Tako, sama globalizacija ima veliki uticaj u horizontalnoj ravni, na politički sistem, ekonomski poredak, društvene vrednosti i norme, kulturne obrasce i slično. Svi ovi segmenti su veoma dobro povezani i svaka (pozitivna ili negativna) promena u jednom od njih izaziva neretko lančanu promenu u svim ostalim segmentima. Prava akademska izazovnost proučavanja globalizacije leži i u činjenici da ona utiče vertikalno, na međunarodnom, regionalnom (supranacionalnom), nacionalnom, subnacionalnom (lokalnom) nivou, ali i na nivou organizacija, grupa i pojedinaca.

Predmet ovog istraživanja može se definisati kao dvojak: širi i uži. Širi predmet istraživanja bio bi novi pristup globalizaciji, to jest nova paradigma u izučavanju globalizacije. Uži predmet istraživanja je logički konjunktivni odnos između globalizacije i savremenih poslovnih procesa. Kao što to nalažu pravila aristotelijanske logike, ovakav konjunktivni odnos leksički zasnovan na vezniku „i“, podrazumeva da će konkluzija biti tačna samo ukoliko su tačne obe premise. Drugim rečima, savremeni poslovni procesi ne postoje izvan okvira globalizacije, globalnog društva i globalne poslovne ekonomije. Ukoliko, pak i postoje, onda nije reč o savremenim poslovnim procesima, već o onim koje bi nauka mogla nazvati tradicionalnim ili predmodernim.

Za predmet ovog istraživanja svakako je značajna njegova teorijska, odnosno empirijska zasnovanost. Ne postoji nauka bez teorije, kao što ne postoji pravo naučno znanje bez teorije, kako će na to upućivati mnogi autori. Teorija (grč. *theoria* – posmatranje), nije bilo kakvo posmatranje jedne pojave, procesa ili odnosa. To je smislaono posmatranje u kome se istovremeno posmatra, analizira i zaključuje². Osnovne teorijske postavke o kojima će biti reči u ovom istraživanju biće one iz oblasti politikologije, savremene sociologije, političke ekonomije i nauke o savremenim ekonomskim sistemima i odnosima. Budući da je plodno polje teorija

² Upor. Hans Georg Gadamer, *Pohvala teoriji*, u: Dragan Simeunović, "Teorija politike", Udruženje "Nauka i društvo", Beograd, 2002, str. 13-22.

prilično široko, analiziraće se one teorije koje su najzastupljenije u diskursima i debatama unutar akademske javnosti i akademske zajednice.

Empirijska zasnovanost predmeta istraživanja tiče se funkcionisanja savremenih organizacija sveta rada, tj. poslovnih organizacija i najznačajnijih procesa unutar njih, a to su procesi odlučivanja, izvršavanja donetih odluka i kontrole nad procesima poslovnog odlučivanja i izvršavanja poslovnih odluka. Ne postoji poslovna, niti bilo koja druga organizacija danas, koja može da funkcioniše na bilo koji način bez ova tri, jasno omeđena i odeljena, a istovremeno dijalektički povezana (poslovna) procesa. Jednako tako, ne može se govoriti o globalnom društvu i globalizaciji, izvan promena koje sam proces donosi u funkcionisanju društva, a sledstveno i funkcionisanju političkog sistema, pravnog poretka i ekonomskog uređenja.

Predmet istraživanja je takav da zahteva kompleksnost, tj. teorijsko-empirijski pristup u istraživanju. Upravo zbog toga, teorijskoj operacionalizaciji uslediće radna operacionalizacija, čime će niz teorija biti konkretizovan, a na taj način biti postignuto i epistemološko jedinstvo teorije i prakse.

Metod istraživanja dobrim delom determinisan je predmetom istraživanja. Tako će biti primenjene neke kvalitativne i kvantitativne metode, odnosno: osnovne, opštenaučne i metode i tehnike prikupljanja podataka. Od osnovnih metoda najzastupljenije će biti analitičke (analiza, apstrakcija, specijalizacija, dedukcija) i sintetičke metode (sinteza, konkretizacija, generalizacija i indukcija). Opštenaučne metode koje će biti korišćene su: hipotetičko-deduktivna, statistička i komparativna (uporedna) metoda. Najzad, ispitivanje i analiza sadržaja različitih dokumenata biće osnovne metode i tehnike prikupljanja podataka.

Cilj ovog istraživanja je dvojak i on je naučni i društveni. Naučni cilj istraživanja ogleda se u naučnoj deskripciji direktne povezanosti i uslovljenosti globalizacije i savremenih poslovnih procesa, demokratičnosti, transparentnosti i efikasnosti ovih procesa. Društveni cilj istraživanja bio bi da se procesi poslovnog odlučivanja, izvršavanja i kontrole pokušaju učiniti transparentnijim, jasnijim, boljim i kvalitetnijim.

Osnovna, generalna hipoteza koju ćemo nastojati da dokažemo, jeste da su savremeni poslovni procesi u potpunosti determinisani procesom globalizacije. Posebne hipoteze odnosile

bi se na poseban kauzalni odnos između globalizacije i procesa odlučivanja, izvršavanja i kontrole nad donošenjem i izvršavanjem poslovnih odluka.

Najzad, nužno je definisati prostor i vreme istraživanja. Budući da je globalizacija sveobuhvatni proces, a da su poslovni procesi samo jedan segment poslovnog organizovanja i upravljanja poslovnim organizacijama, prostor istraživanja je istovremeno ekonomski, politički, pravni, kulturni i geografski. Ekonomski, zato što je sam predmet istraživanja deo poslovne ekonomije; politički, zato što je reč o procesu odlučivanja koji je u svojoj biti politički iako mu posledice ne moraju biti striktno političke; pravni, zato što je reč o poslovnim procesima koji proističu iz opštih i pojedinačnih pravnih akata koji regulišu funkcionisanje poslovnih organizacija; kulturni zbog činjenice da poslovne organizacije funkcionišu *de facto* drugačije u različitim kulturama (npr. germanskoj i japanskoj organizacionoj kulturi) i geografski, budući je globalizacija označila „kraj društva kao isključivo teritorijalnog pojma”³. Vreme istraživanja je omeđeno polovinom devetnaestog veka i sadašnjosti, tačnije početkom prve velike ere globalizacije i tokom treće velike ere globalizacije, u kojoj danas živimo, o čemu će biti reči u daljem toku ovog našeg istraživanja.

Dvadesetprvi vek je svakako vek ekonomije znanja i savremenih poslovnih procesa. Stoga je potpuno opravdano zapitati se da li se takva savremenost najviše ogleda u postojanju velikog broja privrednih subjekata koji svojim aktivnostima presudno utiču na svetsko društvo⁴, oblikujući i determinišući ekonomske pojave, procese i odnose u njemu. Istovremeno, da li globalizacija sve manje biva proces, a sve više postaje stanje „globalnosti”⁵, u kome sve veću ulogu imaju novi subjekti, o kojima se moglo samo pretpostavljati nekoliko vekova ili čak nekoliko decenija unazad. Da li su multinacionalne kompanije upravo ti subjekti bez kojih je nemoguće zamisliti savremenu ekonomiju i funkcionisanje svetskog društva? Da li se upravljanje poslovnim organizacijama promenilo zahvaljujući uticaju i delovanju globalizacije i političkih, ekonomskih i drugih vrednosti koje se danas mogu nazvati globalnim? Ovo su samo

³ Miroslav Pečujlić, *Globalizacija – dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2002, str. 7.

⁴ Mnogi autori su ukazivali na to da globalizacija stvara svoje tvorevine koje se često nazivaju „svetskim društvom“ (upor. Miroslav Pečujlić, *Globalizacija – dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2002, str. 5).

⁵ Danijel Jergin, Džozef Stanislav, *Komandni visovi*, Narodna knjiga, Beograd, 2004, str. 12.

neka od pitanja koja iziskuju da na njih potražimo adekvatne odgovore u daljem toku ovog istraživanja.

Polje globalizacije, iako naizgled transparentno i jednostavno, ostaje ono koje prate brojne teorijske kontroverze, različite i neretko oštro suprotstavljene i kolidirajuće argumentacije unutar akademske javnosti i akademske zajednice. Upravo zato, ono ostaje dovoljno intelektualno izazovno za nove teorijske pristupe, nova istraživanja i verifikaciju postojećih, a istovremeno ostavlja dovoljno prostora za temeljnu analizu da li, kako i koliko jedan proces koji zvuči samo kao bombastična fraza utiče na život savremenih poslovnih organizacija i ljude koji u njima svakodnevno delaju.

POJAM GLOBALIZACIJE

Na početku teorijskih razmatranja o globalizaciji, nužno je pokušati definisati ključne pojmove. Reč je o pokušaju definisanja, najpre zato što postoji onoliko definicija i pristupa globalizaciji koliko ima autora i teoretičara koji su se njome bavili. Zato bi možda bilo naučno vrednije i pravilnije reći da je reč o *poimanju globalizacije*, a ne o njenom definisanju.

Veoma je važno napraviti jasnu distinkciju između pojmova međuzavisnost i globalizacija, budući da se ovi pojmovi često poistovećuju. Pod međuzavisnošću se podrazumeva postojanje uzajamne zavisnosti država, pojava, procesa i odnosa u njima na jednom ili više nivoa (ekonomskom, političkom, kulturnom i slično). Najčešće je u ranijim periodima istorije bilo reči o međuzavisnosti susednih država, gde je ekonomski poredak jedne uslovljavao poredak druge, bilo u pozitivnom, bilo u negativnom smislu. Ukoliko ovakva međuzavisnost postoji istovremeno na više različitih nivoa, reč je o tzv. višestepenoj međuzavisnosti. Dakle, međuzavisnost je samo jedna sastavna komponenta procesa globalizacije, a ne sinonimni pojam. Ukoliko je reč o međuzavisnosti onih država koje nemaju zajedničku granicu, već se vrlo često nalaze i na različitim kontinentima, udaljeni hiljadama kilometara, reč je o globalizmu. Porast globalizma, nazivamo globalizacijom, a jednako tako, smanjenje globalizma nazivamo deglobalizacijom⁶. Neki autori globalizaciju pokušavaju definisati normativno i konkretno-istorijski. Tako se kaže da je globalizacija „proces svestranog povezivanja sveta i njegovog uspostavljanja kao ravnopravne i pluralističke zajednice slobodnih pojedinaca“, ali i da se globalizacija može odrediti kao „proces i sistem konfliktnog povezivanja sveta“ čiji sadržaj najpre određuje „planetarizacija kapitala, interesi i uticaj velikih korporacija i pre svega Sjedinjenih Država“⁷. Ovakvo konkretno viđenje globalizacije prilično je teško argumentovano osporiti. Entoni Gidens (Anthony Giddens) kaže sledeće: „Globalizacija se može definisati kao intenzifikacija društvenih odnosa na svetskom planu, koja povezuje udaljena mesta na takav

⁶ Neki od poznatijih primera deglobalizacije su periodi dva svetska rata, hladnoratovski sukobi ili velika ekonomska kriza koja je zahvatila svet nakon kraha berze u Njujorku 1929. godine.

⁷ Zoran Vidojević, *Kuda vodi globalizacija*, Filip Višnjić, Beograd, 2005, str.15.

način da lokalna zbivanja uobličavaju događaji koji su se odigrali kilometrima daleko i vice versa“, ukazujući na dijalektički karakter procesa globalizacije⁸. Jedno od poznatijih poimanja globalizacije svakako je ono koje je dao istaknuti dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju iz 2001. godine, Džozef Stiglic (Joseph Stiglitz). U svojoj čuvenoj knjizi „Protivrečnosti globalizacije“, Stiglic kaže da je globalizacija „čvršća integracija zemalja i naroda sveta do koje dolazi (...) rušenjem veštačkih barijera za protok robe, usluga, kapitala, znanja i (u manjoj meri) ljudi preko granica“⁹.

Imajući u vidu prethodna razmatranja, nameće se pitanje: gde su prapočeci globalizacije i da li je ovaj proces postojao oduvek ili se pojavio, kako misle neki od autora, tek nakon rušenja Berlinskog zida 1989. godine? Globalizacija se u svom rudimentarnom obliku javila još u najranijim periodima istorije ljudskog društva. Širenje različitih ideja, verovanja, vrednosti, religija, u državama koje se međusobno ne graniče, može se posmatrati kao prvi, rudimentarni oblik globalizacije. Naravno, širenje znanja, ideja, vrednosti, verovanja, načina života ili religijskih ubeđenja, bilo je znatno sporije u vreme hidrauličnih društava orijenta ili antičkih grčkih polisa, nego danas u eri savremenih komunikacija i informacionih tehnologija. Bilo kako bilo, ne može se prenebregnuti činjenica da su prve dimenzije globalizacije, pre svega ekološka i vojna dimenzija, nastale sa prvim zagađenjima životne sredine i širenjem oružanih sukoba na pojedinim kontinentima među ondašnjim državama.

Ukoliko se, pak, želimo zadržati na novovekovnoj istoriji i analizi globalizacije, čini se krajnje prigodnim shvatanje onih autora koji prepoznaju tri velike ere globalizacije, koje neki upravo tako i nazivaju, globalizacijama I, II i III¹⁰. Prva velika era globalizacije vezuje se za postavljanje čuvenog transatlantskog kabla davnih 1860-ih godina i pronalazke parobroda i parne mašine. Ova velika era trajala je sve do početka Prvog svetskog rata 1914. godine. Na nju su svakako presudno uticali pomenuti pronalasci, zahvaljujući kojima je kretanje ljudi i roba na većim udaljenostima bilo olakšano. Druga velika era globalizacije počinje sredinom osamdesetih godina prošlog veka, zahvaljujući tehnološkoj revoluciji, razvoju međunarodne trgovine,

⁸ Entoni Gidens, *Posledice modernosti*, Filip Višnjić, Beograd, 1998, str. 69.

⁹ Džozef E. Stiglic, *Protivrečnosti globalizacije*, SBM-x, Beograd, 2002, str. 23.

¹⁰ Branko Milanović, *Dva lica globalizacije*, Arhipelag, Beograd, 2007, str. 13-16.

integraciji Narodne Republike Kine u svetsku privredu, ali svakako i padu komunizma i rušenju Berlinskog zida koje je označilo kraj blokovske podele i početak integracije bivših komunističkih država u okvire svetske ekonomije¹¹.

S početka dvadesetprvog veka, kako to upućuje Dejvid Held (David Held), sve je češće „postavljanje epitafa globalizaciji“¹². Ipak, globalizacija nije utihnula i ne postoje naznake da će utihnuti u skorijem periodu. Tako se može reći da živimo u trećoj velikoj eri globalizacije koju najpre karakteriše širenje informacionih i komunikacionih tehnologija, značajan pad cene telekomunikacija (pre svega mobilne telefonije) i računarske opreme, širenje multinacionalnih kompanija i njihova dominacija u globalnoj ekonomiji, ali i sve očigledniji gubitak političkog i ekonomskog suvereniteta država, uz dominaciju globalnih političkih i ekonomskih institucija.

Brojne akademske polemike i debate o globalizaciji nagoveštavaju da je polje teorijskih pristupa ovom fenomenu, veoma bogato. Različite teorije o globalizaciji pokušale su ili će pokušati da daju odgovor na pitanja poput onih kada je nastala globalizacija, gde su njeni koreni, a gde joj je eventualni završetak; kakve pozitivne i negativne posledice ovaj fenomen ima na opstanak i razvoj čovečanstva, pojave, procese i odnose u savremenom dobu u kome živimo. Na ova brojna pitanja, različiti teoretičari su odgovarali različito.

Da bismo mogli preciznije odrediti zašto i kako se danas odvijaju poslovni procesi poput poslovne komunikacije, donošenja, izvršavanja i kontrole nad poslovnim odlukama, neophodno je uvesti rezultate najznačajnijih teorijskih postavki o globalizaciji i iste uvesti u koncept analize, a zatim pokušati izvršiti njihovu operacionalizaciju. Prema tome, naša analiza će obuhvatiti neke od klasičnih i savremenih teorijskih postavki o globalizaciji, koje su najzastupljenije u akademskoj debati o fenomenu globalizacije.

¹¹ *Ibidem*, str. 13.

¹² David Held and Anthony Mc Grew (edit.), *Globalization Theory – Approaches and Controversies*, Polity Press, Cambridge, 2007, str. 1.

TEORIJSKI PRISTUPI GLOBALIZACIJI

Teorijski pristupi globalizaciji su različiti, čak do potpune suprotstavljenosti. Ovakav teorijski pluralizam ne proističe toliko iz osporavanja činjenica o globalizaciji, koliko iz osporavanja da li je ona jedna „kvalitativno drugačija era ili (...) predstavlja nastavak procesa koji su već pokrenuti u modernom dobu“¹³. O globalizaciji postoji onoliko teorija koliko ima teoretičara koji su se njome bavili, pri čemu nijedna od teorija ne sadrži sve aspekte procesa globalizacije. Upravo zato, svaka podela teorija o globalizaciji relativna je i uslovna.

Počeci sociološke misli o globalizaciji

Uprkos činjenici da se pojam globalizacije, kako smo već napomenuli, vezuje najviše za period od 1980. godine do današnjih dana, sama teorijska debata o globalizaciji počela je mnogo ranije. Oni koji su prvi razmišljali na temu globalizacije (naravno u okvirima vremena u kome su živeli), bili su očevi osnivački sociološke nauke – Karl Marks (Marx), Emil Dirkem (Emile Durkheim), Maks Veber (Max Weber), kao i Sen-Simon (Saint-Simon). Iako su teorijske razlike među ovim misliocima bile velike, svi su delili uverenje da je moderno društvo teritorijalno organizovano. Tako je još pominjani Sen-Simon uočio da proces industrijalizacije nosi sa sobom „zajedničke socijalne forme koje sežu kroz različite kulture Evrope“¹⁴. Ovu ideju Sen-Simon nadgradio je idejom o postojanju Panervropske vlade (jedna od ideja o stvaranju ujedinjene Evrope, prim. V.DŽ.), promovišući tako nadnacionalizam. Zanimljivo je da je ovakva ideja izneta upravo u časopisu koji se zvao „The Globe“, što je jedno od najranije korišćenih značenja prevedene latinske reči *globus*, od koje je etimološki potekla reč *globalizacija*. Ovakve ideje koje su nastale pre oko dve stotine godina, nisu bile usamljene. Razvijaće ih kasnije i otac sociološke

¹³ Kejt Neš, *Savremena politička sociologija – globalizacija, politika i moć*, Službeni glasnik, Beograd, 2006, str.69.

¹⁴ Prema: Miroslav Pečujlić, *Globalizacija – dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2002, str. 8.

nauke Ogist Kont (August Comte), kao i Dirkem kroz svoje ideje o podeli rada, povećanju međusobne zavisnosti unutar društva i proučavanjem društvenih institucija.

Jedan od najpoznatijih sociologa u istoriji ove nauke, bio je Maks Veber, čija teorija organizacije konzistentno izložena u jednom od njegovih najpoznatijih dela „Privreda i društvo“ i danas zauzima jedno od najznačajnijih mesta na pijedestalu sociološke i ekonomske nauke. U svojoj teoriji moderne organizacije, Veber je tvrdio da se svaka organizacija zasniva na dve neodvojivim komponentama racionalnog donošenja odluka i hijerarhijskog unutrašnjeg organizovanja. Upravo ovi elementi, bazični su elementi Veberove teorije birokratske organizacije, pri čemu je važno napomenuti da je i sam Veber tvrdio da je svaka moderna organizacija u biti birokratska. Povezanost ove teorije moderne birokratske organizacije leži upravo u činjenici, kako to sjajno uočava Miroslav Pečujlić, da je sam Veber tvrdio da će takav model organizovanja „preoblikovati sve evropske kulture“ i „postati gvozdeni kavez u kome će živeti sav moderan svet“¹⁵.

U savremenom društvu često potpuno zapostavljena i stigmatizovana ideologija marksizma, ipak je dala jednu od prvih definicija globalizacije. Naime, sam Karl Marks tvrdio je da su nacionalne industrije zamenjene novim industrijama, čiji se proizvodi prodaju i izvan granica nacionalnih država, u svim delovima planete. Ova ideja dodatno je poduprta tvrdnjama o tome da je nacionalna izolovanost u industrijskom društvu zamenjena idejom o univerzalnoj međuzavisnosti nacija. Istovremeno, ne treba zanemariti značaj Marksove ideje o komunizmu kao idealnom besklasnom društvenom uređenju.

Iako su sve ove ideje prilično rudimentarne, makar sa aspekta savremene nauke, njihov značaj se ne može osporiti iz više razloga. Najpre, ove teorije nastale su u vreme kada je svetski poredak doživeo prvu veliku revoluciju – industrijsku revoluciju. Posledice ove prve velike revolucije u svetu se osećaju i danas, u životima svih ljudi koji žive na planeti. U akademskom smislu, važno je znati da je nauka pokušala da odgovori na pitanja koja su se aktuelizovala gotovo puna dva veka kasnije. Najzad, ovi autentični teorijski pristupi bili su prvi pokušaji da se

¹⁵ *Ibidem*, str. 9.

rasvetli jedno od brojnih lica i naličja fenomena globalizacije, za koji niko od pominjanih autora nije mogao sa sigurnošću znati da će biti jedini okvir čovekovog bitisanja dvesta godina kasnije.

Teorija međunarodnih odnosa

Teorija međunarodnih odnosa veoma je važan pristup fenomenu globalizacije. Istraživanja teoretičara međunarodnih odnosa zasnivaju se na analizi nastanka i razvoja nacionalnih država, kao i njihovog širenja po evropskom kontinentu. Za predstavnike ove škole mišljenja, nacionalna država ključni je subjekat svih odnosa u međunarodnoj zajednici, kako političkih tako i ekonomskih. Ovi odnosi zasnivaju se na interakciji više država koje stupaju i u interakciju sa međuvladinim, odnosno međunarodnim organizacijama¹⁶. Osnovna teorijska postavka je da proces globalizacije uslovljava promene na nivou nacionalnih država, ali i obrnuto. Naime, glavna karakteristika moderne (nacionalne) države jeste suverenost – najviša, jedinstvena, nedeljiva i neprenosiva vlast, onako kako ju je definisao još Žan Boden (Jean Bodin) u svom čuvenom delu „Šest knjiga o državi“¹⁷. Moderna nacionalna država se, drugim rečima, zasnivala na potpunoj i efektivnoj vlasti unutar sopstvenih granica, nad sopstvenim stanovništvom. Ovakva teorijska i praktična postavka, uzimala se i uzima se i danas kao dokaz državnosti. Međutim, složenost međunarodnih odnosa dovela je do toga da evropski sistem država, kako tvrde predstavnici ove teorije, postane globalizovan i kompleksan. U praksi, to je značilo povećanje političke, ekonomske i drugih vidova međuzavisnosti između postojećih nacionalnih država na evropskom tlu. Zato se neretko baš za ovu školu mišljenja kaže da je insistirala na ideji „kretanja prema jedinstvenom svetu“¹⁸. Ovakvo kretanje se najviše ogleda u činjenici da suverenitet

¹⁶ Značaj međuvladinih organizacija za proces globalizacije, posebno je isticao Džozef Stiglic, navodeći primere Međunarodne organizacije rada (ILO), Ujedinjenih nacija (UN) i Svetske zdravstvene organizacije (WHO). Videti: Džozef E. Stiglic, *Protivrečnosti globalizacije*, SBM-x, Beograd, 2002, str. 23.

¹⁷ Boden je prvi upotrebio reč *souverenite*, izvodeći je od latinske reči *maiestas*, tj. vrhovništvo. U klasičnom smislu, suverenost ili suverenitet definiše se kao najviša, jedinstvena, nedeljiva i neprenosiva vlast, koja nema nijednu vlast iznad sebe, niti sebi ravnu. To je, dakle, najviša vlast koju država ima na svojoj teritoriji i jedno je od glavnih obeležja moderne države nastale u šesnaestom veku.

¹⁸ Upor. Entoni Gidens, *Posledice modernosti*, Filip Višnjić, Beograd, 1998, str. 71.

država počinje efektivno da slabi, te država postaje sve manje jedini kontrolor nad sopstvenim političkim, ekonomskim i drugim poslovima.

Teorija međunarodnih odnosa otvara važno pitanje. Ukoliko se može reći da je globalizacija dovela do toga da se evropski sistem nacionalnih država toliko učini kompleksnim, da suverenitet prestane da bude dominantna ili makar očigledna odlika moderne države, postavlja se pitanje da li to znači da danas u savremeno doba, živimo u svetu u kome politički, pa i ekonomski suverenitet države više ne postoji. Drugim rečima, da li su politička i ekonomska suverenost postali „istrošeni“ pojmovi koje je modernost prevazišla. Postojanje sve većeg broja međunarodnih organizacija koje imaju izrazite nadnacionalne elemente, poput Ujedinjenih nacija ili Evropske unije, samo dodatno aktuelizuje pomenuto pitanje. Postoji li danas, jedna, najviša, jedinstvena i nedeljiva vlast koja u političkom i ekonomskom smislu, pripada samo državi? Da li je danas moguće da bilo koja od država-članica Evropske unije ne sprovodi ekonomsku politiku čitave Evropske unije? Da li je moguće reći da će novac iz državnog budžeta biti trošen drugačije nego što to želi, na primer, Međunarodni monetarni fond, ukoliko taj isti državni budžet zavisi od novca dobijenog od te svetske finansijske institucije? Kakva je uloga multinacionalnih kompanija koje funkcionišu u gotovo svim državama savremenog sveta? Ovo su samo neka od teorijsko-empirijskih pitanja koja zahtevaju istraživanje da li je ekonomski suverenitet država zaista ostao u nekom prošlom vremenu. Sa druge strane, taj isti politički ili ekonomski suverenitet su države svojom slobodnom, autonomnom voljom predale nekim drugim međunarodnim političkim i ekonomskim organizacijama, te je teško reći da i odricanje od suvereniteta nije suvereno pravo svake postojeće države. Polazne osnove teorije međunarodnih odnosa biće od izuzetnog značaja za analiziranje procesa odlučivanja, izvršavanja odluka i kontrole nad ova dva procesa, u savremenim poslovnim organizacijama. Ove organizacije menjale su se upravo onom brzinom kojom se menjalo okruženje (nacionalno i globalno) u kome se njihova delatnost odvijala i odvija danas.

Brojnost otvorenih pitanja i nepostojanje apsolutno izvesnog odgovora, samo pokazuje koliko je globalizacija sa sobom donela inovacija u funkcionisanju novog svetskog poretka. Od povećanja broja subjekata u njemu, do promene prirode subjekata koji utiču na savremene međunarodne političke i ekonomske odnose - od nacionalne države do međunarodnih organizacija i multinacionalnih kompanija.

Teorija svetskog sistema

Dijametralno suprotstavljena prethodnoj teoriji, a ništa manje važna za izučavanje globalizacije, nalazi se teorija svetskog sistema, čiji je glavni predstavnik Imanuel Valerštajn (Immanuel Wallerstein). Valerštajn pravi jasnu pojmovnu distinkciju između ranijeg perioda i modernog doba, govoreći pritom o tzv. *svetskim ekonomijama*¹⁹. Svetske ekonomije su postojale i u ranijim periodima ljudskog društva, ali su, kako kaže, bile drastično različite u odnosu na *svetski sistem*, koji je nastao u poslednjih nekoliko vekova.

Svetske ekonomije iz ranijih perioda zasnivale su na velikim imperijalnim silama koje su bile regionalno rasprostranjene u određenim delovima sveta, u kojima je njihova moć bila ogromna i dominantna. Kako navodi Valerštajn, sa nastankom epohe kapitalizma, u šesnaestom i sedamnaestom veku, nastaje svetska kapitalistička ekonomija, zasnovana ne više na imperijalnoj moći neke od država, već na proizvodnim i ekonomskim vezama, uz postojanje više paralelnih političkih centara. Svaki od ovih političkih centara je zapravo jedna moderna nacionalna država. Kako kaže sam Valerštajn, „kapitalizam nije nikada dozvolio da njegove aspiracije određuju nacionalne granice“²⁰.

Ovaj teorijski pristup se, dakle, bazira isključivo na analizi svetske ekonomije, odnosno na analizi ekonomskih uticaja. Zbog takve isključivosti, teorija svetskog sistema će biti kritikovana kao ona teorija koja ne može na adekvatan način da sagleda one pojave na kojima, recimo, insistiraju teoretičari međunarodnih odnosa, kao što su pitanja nacionalne države, uspona i pada njenog suvereniteta. Druga linija kritike Valerštajnovе teorije je nepouzdanost ekonomskih pokazatelja u analizi moći jedne države. Ovakva kritika je sasvim opravdana, budući da politička i vojna moć nisu uvek skoncentrisane u centrima ekonomske moći (primer Sovjetskog Saveza tokom Hladnog rata).

¹⁹ Svetska ekonomija za Valerštajna zasniva se na postojanju izuzetno guste mreže ekonomskih veza koje su veoma geografski rasprostranjene.

²⁰ Immanuel Wallerstein, *The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: concepts for comparative analysis* u „The Capitalist World Economy“, Cambridge University Press, 1979, str. 19.

Heldova tipologija škola mišljenja o globalizaciji

Jedna od najznačajnijih tipologizacija teorijskih pristupa globalizaciji jeste ona koju je sačinio poznati teoretičar Dejvid Held, nazivajući ove teorijske pristupe *školama mišljenja o globalizaciji*²¹. Jedan od glavnih kvaliteta Heldove tipologije teorijskih pristupa globalizaciji, ogleda se u njihovoj ideološkoj nezavisnosti. Drugim rečima, škole mišljenja o kojima piše Held, nisu zasnovane na tradicionalnim ideološkim postavkama (neoliberalnim, konzervativnim ili marksističkim), između ostalog i zato što unutar ideologija postoje značajne razlike u stavovima o globalizaciji, koja se retko posmatra kao jedinstveni fenomen. Held razlikuje *tri škole mišljenja*: hiperglobaliste, skeptike i transformacioniste.

Hiperglobalisti vide globalizaciju kao jednu potpuno novu epohu u kojoj su nacionalne države nepotrebne ili čak ekonomski neodržive u globalnoj ekonomiji²². Ekonomska globalizacija za hiperglobaliste poput Ohmea (Ohmae), dovela je do denacionalizacije ekonomije kroz stvaranje transnacionalnih mreža finansija, trgovine i proizvodnje – koncept ekonomije bez granica. Zahvaljujući ekonomskoj globalizaciji, nastaju potpuno novi oblici društvenog organizovanja koji polako postaju dominantne jedinice političkog i ekonomskog života, na uštrb nacionalne države. U ovim stavovima se hiperglobalisti ne razlikuju drastično među sobom. Međutim, ono što ih razlikuje jeste pitanje vrednosti koje je ekonomska globalizacija donela sa sobom. Neoliberalni autori među hiperglobalistima tvrde da je epoha ekonomske globalizacije dovela do dominacije *laisse faire* ekonomije, slobodnog tržišta i širenja ljudskih i građanskih sloboda i prava na globalnom nivou. Sa druge strane hiperglobalisti neomarksisti, kao veliki protivnici kapitalističkog uređenja, tvrde da je ovaj proces doveo do sve veće eksploatacije i tlačenja ljudi. Bilo kako bilo, oba krila hiperglobalista saglasna su da je nova epoha ekonomske globalizacije dovela do toga da se sve događa u skladu sa zahtevima *ekonomskog menadžmenta* i da je čitav svet počeo da funkcioniše u skladu sa principima globalne vladavine (*global governance*), bilo da je reč o uticaju Međunarodnog monetarnog fonda, Svetske banke ili ekonomskih sila tržišta.

²¹ Dejvid Held, *Debate o globalizaciji*, u: „Globalizacija – mit ili stvarnost“ (prir. Vladimir Vuletić), Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003, str. 48.

²² *Ibidem*, str. 50.

Skeptici, smatra Held, svoju teoriju zasnivaju na stanovištu da postojeći nivo ekonomske međuzavisnosti uopšte nije bez presedana i da je reč samo o povećanju interakcije između najvećih ekonomija na svetu. Ovakvo stanovište poznatih skeptika Hirsta (Hirst) i Tompsona (Thompson) bazira se i na tvrdnji da globalizacija *ne postoji*, ona je samo jedan mit. Skeptici tako tvrde da je stepen integrisanosti svetske ekonomije danas mnogo manji nego ranije, jer je ekonomija pod presudnim uticajem *regionalizacije*, što se najbolje vidi u postojanju tri velika trgovačka bloka – Evrope, Severne Amerike i pacifičkog dela Azije²³. Ovi blokovi nemaju integrativnu, već fragmentirajuću funkciju. Za razliku od hiperglobalista, skeptici će tvrditi da moć nacionalnih država ne samo da ne opada, već je u ogromnom porastu i ostaje njihovo glavno obeležje. Tako će skeptici prognozirati da dvadesetprvi vek sa sobom ne nosi kraj nacionalne države, već sticanje nezavisnosti i stvaranje novih država.

Između dve potpuno suprotstavljene škole mišljenja o globalizaciji, stoji treća škola transformacionista. Za globalizaciju se, po njihovom shvatanju, može reći da je centralna sila koja pokreće svet i da je to jedan neizbežan tok istorije. Novonastajući svet je onaj kome svi moraju da se prilagode, a sve do tada postojeće razlike na relacijama međunarodno – nacionalno, postaju manje izražene. Za razliku od prethodne dve škole mišljenja, transformacionisti tvrde da će nacionalna država opstati, ali da će njena uloga biti promenjena i aktivnija, te će država tako postati glavni strateg prilagođavanja novom svetskom poretku. Odgovarajući na pitanje sudbine sveta: podela ili integracija, transformacionisti ne daju precizan odgovor, tvrdeći da svet može otići i putem razjedinjavanja i putem integrisanja.

Heldova tipologija teorijskih škola mišljenja o globalizaciji ima veliki značaj za savremenu nauku. Iako ne pruža potpuno preciznu sliku o globalizaciji²⁴, ukazuje na ključne teorijske tačke sporenja, koje su od velikog značaja za odgovor na pitanje kuda ide svetska ekonomija, a sa njom i čitav, na njoj zasnovan, novi svetski poredak.

²³ *Ibidem*, str. 52.

²⁴ Upor. Miroslav Pečujlić, *Globalizacija – dva lika sveta, Gutenbergova galaksija*, Beograd, 2002, str.16.

Rezimirajući niz teorijskih rasprava o fenomenu globalizacije, uprkos brojnim razlikama u teorijskim polazištima među autorima, mogu se izvući zaključci za dalje analiziranje i izučavanje globalnog društva, globalne ekonomije i savremenih poslovnih procesa i odnosa. *Najpre*, globalizacija nema svoj jasan evolutivni tok. Pored problema da se utvrdi gde i kada je globalizacija nastala, postoji i činjenica da je proces globalizovanja svetskog društva bio u više navrata čak i brutalno prekidan oružanim ili hladnoratovskim sukobima. *Drugo*, globalna ekonomija danas zasniva se najviše na stvaranju globalnog tržišta i rasprostranju manje-više istovetnih formi na sve delove sveta (liberalna demokratija, tržišna ekonomija, politički pluralizam i slično). *Treće*, širenje istovetne ekonomske, neoliberalne forme na gotovo sve delove sveta, nije sa sobom ponelo i ekonomsku pravičnost i ujednačenost. Naprotiv, bogati postaju još imućniji, dok siromašniji ostaju na marginama društva. Razlike koje postoje između bogatih i siromašnih država su ogromne, a istovremeno i njihovi ekonomski standardi. Zato ne treba da čudi što neki autori pišu o dva lica globalizacije²⁵. O ovakvim protivrečnostima globalizacije biće više reči u potonjim stranicama našeg istraživanja. *Konačno*, bez poznavanja okvira u kojima se odvija i koje stvara globalizacija, nije moguće definisati kako i zašto savremene poslovne organizacije ne postaju nužno demokratske, tj. zašto decizionistički procesi u njima, nisu uvek transparentni i u skladu sa zahtevima demokratskog odlučivanja.

Ovakav deduktivni pristup, vodi nas eksternim i internim poslovnim procesima, preko analize različitih dimenzija globalizacije i protivrečnosti koje ona sa sobom donosi.

²⁵ Branko Milanović, *Dva lica globalizacije*, Arhipelag, Beograd, 2007, str. 17.

DIMENZIJE GLOBALIZACIJE

Kao što je relativna i uslovna svaka podela teorija o globalizaciji, tako su relativne i uslovne podele na različite aspekte globalizacije. Ove aspekte mnogi autori nazivaju *dimenzijama globalizacije*²⁶. Postavlja se opravdano pitanje zašto se jedan takav fenomen posmatra u parcijalnim dimenzijama, a ne samo u celini. Opravdanje ovakvog naučnog pristupa je dvojako. Prvo, budući da je globalizacija sveobuhvatan pojam, ispostavilo se da je naučno potpuno opravdano posmatrati ovaj fenomen u nekoliko različitih, a dijalektički povezanih okvira, aspekata, odnosno dimenzija. Sa druge strane, činjenica je da nisu svi aspekti globalizacije postali *istovremeno* u jednom trenutku istorije ljudskog društva, već su nastajali vremenom; godinama, decnijama, pa čak i vekovima. Uslovno govoreći, mogle bi se uočiti četiri dimenzije globalizacije: *ekološka, vojna, socio-politička i ekonomska*. Ovakvu podelu na četiri dimenzije, dopunićemo analizom četvorne podele koju je sačinio Entoni Gidens, navodeći *svetsku kapitalističku ekonomiju, sistem nacionalnih država, svetski vojni poredak i međunarodnu podelu rada* kao osnovne dimenzije globalizacije²⁷.

Ekološka dimenzija globalizacije nastala je najranije, još u vremenima kada su ljudska društva dobijala svoja prva obličja. Zagađivanje životne sredine, pre svega vode, vazduha i zemljišta, povećanje broja stanovnika na planeti, neki su od prvih oblika ekološke globalizacije koja je zahvatala drevni svet. Pod ekološkom dimenzijom globalizacije nećemo podrazumevati samo narušavanje ravnoteže unutar ekosistema, već i širenje različitih bolesti koje su se ogromnom brzinom prenosile iz jednog dela sveta u drugi. Upravo ova dimenzija, koja najduže postoji u odnosu na ostale tri koje smo pominjali, daje dovoljno povoda da se kaže da globalizacija nije novi fenomen, već da je nastala u najranijim periodima ljudske civilizacije. To je direktan argument protiv svih drugih naučnih tvrdnji koje insistiraju na tome da je

²⁶ Jedan od njih je predstavnik transformacionističke škole mišljenja o globalizaciji, Entoni Gidens.

²⁷ Videti: Entoni Gidens, *Posledice modernosti*, Filip Višnjić, Beograd, 1998, str. 74.

globalizacija nastala tek krajem dvadesetog veka, političkim promenama koje su zahvatile dotadašnji komunistički svet.

Druga po vremenu nastanka, svakako je vojna globalizacija. Prvi ratovi su zapravo prvi oblici vojne globalizacije. Pretnja silom i upotrebe sile širila se u različitim regionima, na različitim kontinentima. Neretka su zapažanja da je Aleksandar Makedonski bio jedan od onih koji je na kopljima svoje pešadije doneo prvu vojnu globalizaciju, spojivši ondašnji zapadni svet sa Persepolisom i Istokom. Da li je upravo stara Helada prostor u kome je nastala vojna globalizacija ili koreni sežu i dalje, onda kada se u svetu dogodio prvi oružani sukob koji je obuhvatio makar tri različite države? Da li je atinski polis u vreme svog zlatnog doba u V veku pre Hrista bio nosilac vojne globalizacije u ondašnjem drevnom svetu? Nije li ratovanje u ime svetih ideala demokratije otpočelo upravo tada u najranijim periodima evropske civilizacije? Ovo su samo neka od otvorenih pitanja na koja se mogu dati različiti odgovori. Ono što, međutim, ostaje nesporno, jeste da je vojna dimenzija globalizacije ostala više nego aktuelna i danas²⁸ i da je veoma važna komponenta *novog svetskog poretka*.

Posebnu pažnju posvećujemo socio-političkoj dimenziji globalizacije. Najopštije rečeno, socio-politička dimenzija globalizacije zasniva se na širenju određenih znanja, verovanja, vrednosti, moralnih nazora, religijskih uverenja i, svakako, političkih, ekonomskih, pravnih i drugih ideja i ideala. Demokratija u većini država savremenog sveta nije nastala *ex nihilo*. Naprotiv, ona ima svoj dug istorijat, koji počiva na širenju različitih ideja, od prvih mislilaca koji su svoj život posvetili raspravama o najboljem poretku, poput Sokrata, Platona, Aristotela i drugih. Jednako tako, hrišćanstvo se, na primer, nije samo po sebi učinilo najobuhvatnijom religijom modernog doba, sa najvećim brojem vernika. Liberalna, odnosno neoliberalna ekonomija nije postala dominantni oblik ekonomskog uređenja u jednom trenutku ili zahvaljujući uticaju neke nezemaljske sile. Bilo je neophodno da ljudi nastanjeni u različitim delovima sveta, na različitim kontinentima, na izuzetno velikim udaljenostima, prihvate određene ideje, verovanja i vrednosti i da na osnovu toga steknu određena znanja, koja su ih opredelila da svoje privatne živote, društva i državne zajednice uređuju onako kako to čine

²⁸ Posebno se ima na umu pokušaj širenja nuklearne moći i proliferacija nuklearnog oružja unutar međunarodne zajednice i sve češće vojne intervencije bez odobrenja Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija (NATO intervencije, kao i intervencije vojnih koalicija u Iraku, Avganistanu i slično).

danas. Zato prilikom analize bilo kog pojedinačnog poslovnog procesa unutar poslovnih organizacija uvek treba imati na umu da način funkcionisanja jedne poslovne organizacije ne postoji od juče, već se zasniva na *idejama* koje su sazrevala vekovima unazad i prenosile se sa jednog kontinenta na drugi.

Ekonomska dimenzija globalizacije je ona kojom se danas brojni naučnici najviše bave. Jedan od razloga za to može biti činjenica da savremeni svetski ekonomski poredak počiva na velikom broju multinacionalnih kompanija koje neretko imaju budžete koji su veći i od budžeta pojedinih postojećih država. Multinacionalne kompanije nisu samo privredni subjekti, već postaju važni, uticajni i nezaobilazni politički akteri u globalnom poretku. Upravo zato ne treba da čudi ocena da se čitav novi svetski poredak bazira na postojanju ovakvih kompanija, koje preko granica prenose ne samo robu i kapital, već i različite tehnologije²⁹. Druga važna komponenta ekonomske dimenzije globalizacije su svetske finansijske i ekonomske institucije, pre svih Međunarodni monetarni fond i Svetska banka. Uticaj ovih institucija na pojedinačne politike najvećeg broja država u svetu je očigledan i on progresivno raste onako kako ekonomska moć i uticaj dotične države opadaju.

Subjekti ekonomske dimenzije globalizacije nisu danas samo multinacionalne kompanije, već posebno i banke i berze³⁰. Povezanost banaka i berzi se danas najbolje ogleda u činjenici da je u uslovima najveće globalne ekonomske krize koju pamti savremeni svet, likvidacija jedne banke dovela konsekvntno do likvidacije drugih banaka. Kada je reč o berzama, iako su sposobne da zajedničkim naporima ostvaruju veliki (globalni) profit, sa druge strane kriza koju mogu da generišu, takođe je globalnog karaktera³¹. Uz to, nužno je pomenuti globalizaciju berzanskog poslovanja koja je danas sve uočljivija, kroz spajanje berzi (poput kupovine berze Euronekst od strane američke berze NASDAK). Stoga će mnogi autori sa pravom reći da

²⁹ Upor. Džozef E. Stiglic, *Protivrečnosti globalizacije*, SMB-x, Beograd, 2002, str. 17-35.

³⁰ Videti u: Miorad Unković, Budimir Stakić, *Spoljnotrgovinsko i devizno poslovanje*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.

³¹ Vrednost akcija na berzama u 2008/2009. godini smanjena je čak za trećinu u razvijenim državama, odnosno čak za 60% u državama trećeg sveta.

globalizacija ima svoj dualni karakter i da nosi niz protivrečnosti, o čemu će biti više reči u odeljku o protivrečnostima procesa globalizacije.

Ovde je radi naučne objektivnosti, važno istaći da postoje među skepticima i oni autori koji smatraju da je globalizacija u celosti, pa tako i ekonomska samo neophodni mit³². Uprkos takvim shvatanjima, činjenica je da globalizacija u svim svojim dimenzijama postoji i dalje i da presudno utiče na živote pojedinaca, funkcionisanje društvenih i političkih grupa, ali i na rad savremenih poslovnih organizacija, što će biti pokazano u potonjim stranicama ovog istraživanja.

Gidensova tipologija dimenzija globalizacije

Gidensova tipologija dimenzija globalizacije posebno je važna za razumevanje fenomena globalizacije. Svetska kapitalistička ekonomija je pojam koji je Gidens preuzeo od pominjanog Imanuela Valerštajna iz njegove teorije svetskog sistema. Ovakva ekonomija se, po shvatanju ove dvojice autora, zasniva na činjenici da kapitalizam ne poznaje granice nacionalnih država. Ova dimenzija je tesno povezana sa drugom dimenzijom, koju Gidens naziva *sistemom nacionalnih država*, tvrdeći da se nijedna od ove dve dimenzije ne može dovoljno spoznati pojedinačno, već samo u uzajamnoj povezanosti.

Osnovni centri moći u svetskoj ekonomiji su kapitalističke države, koje su zasnovane na liberalnoj demokratiji kao obliku vladavine, ali i na (neo)liberalnom ekonomskom poretku u kome su kapitalistička preduzeća glavni oblik proizvodnje. Svaka od ovih država ima svoju nacionalnu i međunarodnu ekonomsku politiku. Ono što im je, pak, zajedničko je, smatra Gidens, odvojenost politike od ekonomije³³ i *vice versa*. Ovakvo Gidensovo shvatanje bi se moglo teorijski osporiti. Odvojenost politike od ekonomije bi mogla postojati samo u idealtipskoj situaciji, koja očigledno ne postoji u uslovima realpolitike savremenog doba. Istovremeno, teško se može reći da ekonomija postoji odvojeno od politike, kada je upravo

³² Paul Hirst and Grahame Thompson, *Globalization – A necessary myth?*, u: *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*, Polity Press, Cambridge, 1996.

³³ Videti: Entoni Gidens, *Posledice modernosti*, Filip Višnjić, Beograd, 1998, str. 74.

politika ona koja kreira ekonomiju jedne države i na nju presudno utiče. Naravno, moglo bi se potpuno opravdano reći da je politika jedne države u velikoj meri determinisana i njenom ekonomijom. Upravo zato, teško je složiti se sa Gidensovom tvrdnjom da su politika i ekonomija odvojene. Naprotiv, pre bi se moglo reći da one *ne mogu biti odvojene*.

Ono u čemu je Gidens bio potpuno u pravu, jeste činjenica da postoji širok prostor za delovanje i globalne aktivnosti poslovnih korporacija, ukazujući na specifičnost da su ovakve korporacije obično osnovane u jednoj državi, ali imaju svoja regionalna sedišta ili predstavništva u drugim državama. Moć ovakvih (multinacionalnih, transnacionalnih) korporacija je ogromna. Ipak, moć koju one poseduju ne može biti politička u onom kontekstu u kojoj moć poseduje jedna država kao politički subjekt *par excellence*. Zato je Gidens u pravu kada kaže da su „države glavni akteri u okviru globalnog političkog poretka, a korporacije dominantni agenti unutar svetske ekonomije“³⁴.

Globalizacija vojne moći treća je ključna dimenzija globalizacije, koju navodi Gidens. Budući da smo ovoj dimenziji posvetili pažnju u prethodnim razmatranjima, na njoj se nećemo duže zadržati, ali ćemo istaći da posedovanje vojne moći uopšte ne mora da podrazumeva posedovanje ekonomske moći ili obrnuto. Naprotiv, brojni su primeri iz savremen svetske političke istorije da države u razvoju koje su ekonomski veoma slabe, jesu vojno izuzetno moćne. Čak i one države koje danas imaju najveću vojnu moć i poseduju nuklearna oružja, ne moraju nužno biti ekonomski bogate, moćne i najrazvijenije.

Poslednja dimenzija globalizacije je *međunarodna podela rada*, koja se zasniva pre svega na sve očiglednijoj diferencijaciji između onih područja sveta koja su manje ili više industrijalizovana. Za razliku od ranijih perioda ljudskog društva, kada se podela rada bazirala na polnoj pripadnosti ili godinama starosti, globalna specijalizacija bazira se na različitim radnim zadacima, kvalifikacijama, oblicima proizvodnje ili čak regionalnih potreba. Ovakva globalna podela rada, presudno je uticala na države u razvoju, tj. na takozvani Treći svet. Međunarodna specijalizacija je najviše uticaja na širenje savremenih tehnologija, koje danas imaju presudan uticaj na život savremenog čoveka.

³⁴ *Ibidem*, str. 75.

Sumirajući dve pomenute tipologije dimenzija globalizacije, može se doći do nekoliko zaključaka. Najpre, ne postoji jedna, egzaktna i savršena tipologizacija dimenzija globalizacije, uključujući i dve pominjane. Ono što bi se moglo prigovoriti prvoj je da je suviše odelila četiri povezana aspekta fenomena globalizacije poput životne sredine, pojedinca, ekonomske, političke i vojne moći, odnosno ekonomskih, političkih, socijalnih i vojnih aspekata. Kada je reč o drugoj, moglo bi se reći da je čitavu globalizaciju svela na materijalne aspekte (vojnu moć, kapital, multinacionalne kompanije i slično), bez velikog obraćanja pažnje na *ideje* koje su dovele do toga da raspored ekonomske, vojne ili političke moći danas u svetu bude takav kakvim ga vidimo. Zato se, kao optimalan pristup ovom sveobuhvatnom procesu globalizacije, nameće onaj interdisciplinarni, koji istovremeno povezuje ekološke, političke, ekonomske, društvene, kulturne i druge aspekte, a unutar njih one o kojima piše Gidens, poput međunarodne podele rada, kapitalističke ekonomije i slično.

Nemogućnost da se aspekti globalizacije posmatraju jednostrano, samo je jedan od dokaza da je u teorijskoj operacionalizaciji ovog fenomena neophodno posvetiti pažnju suprotstavljenim teorijskim stanovištima o suštini globalizacije i vrednosnim sudovima o ovom fenomenu. Zato teorijsku operacionalizaciju globalizacije zaključujemo analizom protivrečnosti globalizacije, u pokušaju da utvrdimo koje je pozitivne, a koje negativne posledice sa sobom doneo ovaj sveobuhvatni proces.

PROTIVREČNOSTI GLOBALIZACIJE

Na osnovu prethodno iznetih teorijskih razmatranja procesa globalizacije, nužno se nameće pitanje: da li je globalizacija vrednosno pozitivan ili negativan proces? Može li se reći da je zahvaljujući globalizaciji život savremenog čoveka i njegova delatnost u svim sferama društva i društvenog života, postala bolja i unapređenija u odnosu na periode pre ovako izrazite globalizacije? Da li je globalizacija sa sobom donela jednakost u pravima i obavezama građanima širom sveta, a državama relativnu ekonomsku jednakost? Postoji li univerzalni model ekonomskog poretka koji bi svim državama unutar međunarodne zajednice garantovao boljitak, prosperitet i kontinuirani napredak? Ovo su samo neka od pitanja koja nalažu da se posebna pažnja posveti argumentaciji *pro et contra* globalizacije, odnosno da se pokuša utvrditi da li je globalizacija izrazito pozitivan ili negativan fenomen.

O kontroverznosti procesa globalizacije piše i čuveni nobelovac, Džozef Stiglic, koji s pravom postavlja pitanje kako je to jedna sila koja je donela toliko dobra postala tako kontroverzna³⁵. Koje se to pozitivne posledice globalizacije danas više nego jasno uočavaju? *Prvo*, globalizacija je sa sobom donela veliko otvaranje međunarodne trgovine i na taj način nesumnjivo doprinela povećanju ekonomskog rasta i poboljšanju ekonomskog standarda brojnih država savremenog doba, pre svega onih koje se smatraju državama „Trećeg sveta“. *Drugo*, upravo zahvaljujući globalizaciji životni vek ljudi se produžio, posebno imajući u vidu demografske pokazatelje iz država u razvoju. *Treće*, ako bi se za pojedine periode ljudske istorije moglo reći da su bili ispunjeni izolacionizmom i odeljenošću između država, treću veliku eru globalizacije u kojoj živimo svakako odlikuje povećanje višestepene međuzavisnosti između država, pojava, procesa i odnosa u njima. *Četvrto*, globalizacija je neretko doprinosila osećaju zajedništva unutar svetskog društva. Tako su brojni primeri globalne humanitarne pomoći najugroženijim delovima sveta. *Peto*, globalizacija je doprinela širenju onih vrednosti na kojima počiva savremeni politički poredak – vladavina prava, pravna država, ljudska i građanska prava i

³⁵ Džozef E. Stiglic, *Protivrečnosti globalizacije*, SBM-x, Beograd, 2002, str. 18.

slobode, slobodno tržište, demokratija³⁶ i dr. Svi ovi elementi jesu neosporno elementi neoliberalnog novog svetskog poretka u kome živimo, a za koji će mnogi reći da je u ekonomskom smislu potpuno poražen najnovijom globalnom ekonomskom krizom, najvećom koju svet pamti u savremenoj ekonomskoj i političkoj istoriji.

Međutim, svi ovi navedeni parametri imaju i lice i naličje. Iako se zaista može reći na osnovu ekonomskih pokazatelja da je ekonomska globalizacija doprinela povećanju standarda i ekonomskog rasta brojnih država na svetu, ne može se reći da je sa sobom donela uspostavljanje ekonomske ujednačenosti³⁷, a da je *ekonomija obima* nastala globalizacijom upravo najodgovornija za ekonomski rast i razvoj³⁸. Ako je globalizacija samo donela pozitivne ekonomske efekte, kako je moguće da se danas bruto društveni proizvod razvijenih država razlikuje od najnerazvijenijih nekoliko desetina puta. Sa druge strane, ukoliko je standard ljudi postao bolji, kako se dogodilo da oko sedmina svetske populacije nema pristup vodi za piće, te taj problem postaje jedan od dominantnih ekoloških, ekonomskih i političkih problema savremenog doba. Najzad, ako je u ekonomskom smislu globalizacija donela samo dobro, kako je moguće da se dogodila globalna ekonomska kriza nesagledivih razmera, od koje se države i svetske ekonomske institucije još uvek oporavljaju.

Ukoliko se tvrdi da se životni vek ljudi produžio, treba jasno napomenuti da takva tvrdnja nije nužno istinita, posebno imajući u vidu nerazvijene države sveta u kojima se i dalje umire od bakterijskih infekcija koje leči običan antibiotik. Nije li ideal da novi svetski poredak svima obezbedi jednako pravo na život i jednako kvalitetnu socijalnu i zdravstvenu zaštitu? Ukoliko jeste, mora se reći da je ta misija doživela svoj neuspeh, makar za sada, a ukoliko, pak, nije onda treba reći da je ranije izneta tvrdnja o dužem životnom veku previše generalizovana i uopštena.

³⁶ U prilog ovoj tvrdnji može se navesti čuvena teorija „talasa demokratizacije“ koju navodi čuveni Semjuel Hantington (Samuel Hantington) u svom delu „Treći talas“ (videti: Semjuel P. Hantington, *Treći talas*, Stubovi kulture, Beograd, 2004, str. 41-51).

³⁷ Ujednačenosti, a ne jednakosti – jer ekonomska jednakost kao koncept nije postojala i ne može postojati u praksi, već se može posmatrati samo kao jedan od ideala.

³⁸ Ovde je važno napomenuti da postoje autori koji su isticali da povećanje proizvodnje ne donosi samo po sebi ekonomiju obima i da je, sa druge strane, u ekonomijama obima jako teško konkurisati dominantnim ponuđačima određene robe (videti: Erik S. Reinert, *Globalna ekonomija*, Čigoja štampa, Beograd, 2006, str.62).

Međuzavisnost danas neupitno postoji. Međutim, da li je reč samo o međuzavisnosti ili ipak o vesternizaciji čitavog sveta i usklađivanju postojećih vrednosti sa vrednostima Zapada i zapadnog načina života. Ukoliko je reč o dominaciji Zapada, da li se može govoriti o među(sobnoj) zavisnosti ili je reč o nekoj vrsti latentnog imperijalizma? Ovo pitanje ostaje u potpunosti otvoreno za različite odgovore i različite argumentacije.

Globalizacija nije donela samo zajedničku, globalnu humanitarnu pomoć onim delovima sveta koji su ugroženi prirodnim nepogodama ili kakvim drugim pošastima. Naprotiv, ne treba zaboraviti sve one situacije kada je kolektivna upotreba sile u ime zajedničkih vrednosti, dovodila do humanitarnih katastrofa širokih razmera. Upravo zbog brojnih primera iz savremene političke istorije čovečanstva, teško je reći da je globalizacija samo stvarala humanitarnu pomoć, a ne i humanitarne katastrofe. Uz to, za razliku od perioda nastanka moderne države, koja je jedina imala monopol nad sredstvima prinude, autori poput američkog mislioca Džozefa Naja (Joseph Nye) reći će da je upravo globalizacija dovela do *demokratizacije nasilja*, učinivši nasilne metode dostupnim ne samo državama, već i grupama i pojedincima.

Najzad, demokratija jeste doživela svoje širenje u talasima, kako to kaže Hantington. Nesporno je da je nastala u Heladi nekoliko vekova pre Hrista i da se proširila na ostale krajeve planete. Širenje *ideje demokratije* bilo je presudno i svakako je jedna od ključnih komponenti socio-političke globalizacije. Sve to ipak nije dovoljno da bi se nedvosmisleno zaključilo da je globalizacija demokratski proces i da nužno garantuje demokratiju. To što danas Narodna Republika Kina prihvata neka pravila slobodne tržišne ekonomije i postaje globalni takmac Sjedinjenih Država, Evropske unije i Japana, ne znači da je prihvatila sva obeležja zapadne demokratije. Sa druge strane, ni one države koje imaju svoje demokratske ustave više vekova, nisu uvek bile predvodnici liberalno-demokratskih ideja, već katkad i ideja rasne segregacije i aparthejda, čak i u vreme kada su bili globalni ekonomski igrači bez premca (npr. Sjedinjene Države početkom druge polovine prošlog veka).

Ovakva komparativna analiza jasno pokazuje da je globalizaciju teško okarakterisati jednom rečju kao pozitivan ili negativan proces. Zato smo mišljenja smo da je globalizaciju pogrešno posmatrati kao kompaktnu celinu, upravo zbog postojanja velikog broja različitih dimenzija i dualnog karaktera koji svaka od ovih dimenzija, pa i globalizacija u celini ima.

TENDENCIJE GLOBALIZACIJE

Globalizacija o kojoj govorimo u savremenom značenju ovog pojma, sa sobom je donela niz promena koje su presudno uticale na pojave, procese i odnose unutar društva i država širom sveta. Pre industrijske revolucije i velikih otkrića, bilo je nezamislivo da se sa jednog kraja države može stići u drugi bez ogromnog trošenja vremena i novca. Niko tada nije mogao da sa sigurnošću zna da će dve stotine godina kasnije, avionom biti moguće obići čitavu kartu sveta za najviše jedan dan. U vreme kada su se ljudi dovikivali sa jednog uzvišenja na drugo, bilo je isto tako teško poverovati da ćemo danas moći da ostvarimo komunikaciju sa bilo kim, u bilo kom delu sveta; da će biti moguće da istovremeno komuniciramo sa poslovnim partnerima u Vašingtonu, Pekingu ili Nju Delhiju, a da ih uživo uopšte nismo videli; da će se važne odluke neretko u velikim kompanijama donositi putem sastanaka održanih video-linkom ili na satelitskim telefonskim sednicama. Sve ovo su samo neke od društvenih promena i promena društva koje je sa sobom donela globalizacija.

Iako smo utvrdili da globalizacija ima svoje pozitivne i negativne posledice (ili bolje rečeno efekte), postavlja se pitanje daljih tendencija i trendova kada je reč o ovom sveobuhvatnom fenomenu. U ekonomskom smislu, četiri su najznačajnije tendencije, odnosno trenda globalizacije. *Prvo*, globalna ekonomija postaje sve više povezana, jer uprkos brojnim razlikama među državama i narodima, *novac* se prirodno nameće kao zajednički jezik svih³⁹. *Drugo*, životne šanse ljudi drastično se razlikuju u zavisnosti od države u kojoj žive. *Treće*, planeta postaje sve naseljenija. Skoro sedam milijardi ljudi na njoj predstavlja pravi globalni ekološki rizik, ali i sve veći ekonomski problem, budući da resursa na planeti ima mnogo manje nego onih koji te resurse koriste. *Najzad*, beleži se porast antiglobalističkih pokreta⁴⁰, koji su sve

³⁹ Ovakvu tezu iznosi Džon Nesbit (John Naisbitt) u svojoj knjizi „Globalni paradoks“ iz 1994. godine.

⁴⁰ Prema Tomasu L. Fridmanu (Thomas L. Friedman), ovaj pokret nastao je 1999. godine na konferenciji Svetske trgovinske organizacije u Sijetlu (Seattle) – videti u: Tomas L. Fridman, *Svet je ravan*, Dan graf, Beograd, 2007, str. 488.

glasniji u protivljenjima globalnom ekonomskom i političkom poretku. Ove trendove i tendencije treba imati na umu prilikom daljih razmatranja Teorijska operacionalizacija globalizacije otvorila je brojna pitanja o karakteru, veku trajanja ili prirodi same globalizacije i njenih aspekata, odnosno dimenzija. Jako je malo odgovora koji su dati sa sigurnošću upravo zato što se o globalizaciji ne može sa sigurnošću ereći ništa drugo osim da postoji i da *presudno utiče* na živote ljudi, funkcionisanje države, društva i svih društvenih grupa i organizacija, uključujući i savremene poslovne organizacije. Jedan od ciljeva teorijske operacionalizacije globalizacije bio je da omogući dalje deduktivno istraživanje savremenih poslovnih organizacija i procesa koji se odvijaju u njima.

Ključni savremeni poslovni procesi u ovim organizacijama su upravo procesi odlučivanja, izvršavanja i kontrole nad donošenjem i izvršavanjem poslovnih odluka. Ovi *interni*⁴¹ *savremeni poslovni procesi* biće posmatrani u daljem toku istraživanja kao *conditio sine qua non* za funkcionisanje svake, pa i savremene poslovne organizacije. Ne može se zamisliti upravljanje poslovnom organizacijom (menadžment) u globalnom društvu bez ova tri procesa. Zato ne treba da čudi što će mnogi autori isticati da danas postoji *internacionalizacija menadžmenta*, kao sastavni deo globalizacije čitavog sveta⁴². *Poslovna komunikacija* je poseban *interno-eksterni proces* i biće posebno analiziran u daljem toku našeg istraživanja. Analizom pomenutih procesa pokušaćemo da potvrdimo generalnu hipotezu sa početka ovog istraživanja da savremeni poslovni procesi *ne postoje izvan okvira globalizacije*, a da jednako tako *globalizacija ne bi bila takva kakva jeste bez savremenih poslovnih procesa*. Da li to znači da poslovni procesi ne postoje izvan globalizacije? Moglo bi se reći da ne znači nužno, jer se poslovni procesi teorijski posmatrano mogu odvijati i u potpuno izolovanim zajednicama i okruženjima (bez obzira na (ne)kvalitet takvih poslovnih procesa). Ipak, za takve poslovne procese čak i kada bi bili praktično izvodivi, ne bi se moglo reći da su savremeni, već tradicionalni ili predmoderni.

Kako to kaže Gidens u nekoliko svojih tekstova, sve većoj globalizaciji doprineo je ne samo pad Berlinskog zida, već i sve intenzivniji razvoj i napredak informacionih i komunikacionih tehnologija, kao i širenje multinacionalnih kompanija širom sveta. Upravo

⁴¹ Oni jesu u bitu interni, ali trpe eksterne uticaje i neretko imaju eksterno dejstvo i posledice.

⁴² Videti u: Andrew J. DuBrin, *Essentials of management*, South Western CENGAGE Learning, Mason, USA, 2009.

tehničko-tehnološko znanje, kao i razvoj pomenutih tehnologija, dobri su primeri protivrečnosti procesa globalizacije. To se najbolje vidi na primerima kako je razvoj komunikacionih tehnologija sa jedne strane čoveku omogućio da brže, lakše i bolje komunicira na velikim udaljenostima, ali je istovremeno omogućio sve brže otuđenje u društvu između pojedinaca koji ga sačinjavaju. Sa druge strane, razvoj industrije jeste doprineo bržem ekonomskom napretku nekih država, ali je doveo i do sve veće emisije štetnih gasova koji sve brže guše postojeći život na planeti. Zbog ovih, ali i brojnih drugih činjenica, nameće se pitanje da li je proces globalizacije etički neodrživ? Zato su u pravu oni autori iz kritičke teorije o globalizaciji koji će jasno ukazivati na negativne aspekte čitavog procesa i njegovo štetno dejstvo po život savremenog čoveka i čovečanstvo u celini.

Ključno mesto u savremenim poslovnim procesima i odnosima imaju ekonomske organizacije, odnosno organizacije sveta rada. Ove organizacije postaju ključni subjekti u globalnom poslovnom okruženju, ključni donosioci ekonomskih i poslovnih odluka, realizatori istih, ali i oni od kojih zavise životi velikog broja ljudi u uslovima globalnog i globalizovanog društva. U ovakvim organizacijama se odvijaju savremeni poslovni procesi: interni, eksterni i eksterno-interni. Upravo zato je neophodno posebnu pažnju posvetiti pojmu i konstitutivnim elementima poslovne organizacije, ključnim teorijskim aspektima organizacije, načinima upravljanja savremenim poslovnim organizacijama i promenama koje su u njima nastale prevashodno zahvaljujući različitim aspektima globalizacije i globalnog upravljanja.

POJAM ORGANIZACIJE

Sva aktivnost čoveka kao pojedinca od najranijih perioda ljudske istorije odvijala se kroz različite vidove organizacija. Iako su prve organizacije bile u rudimentarnom obliku, njihov značaj je kranje nesporan za razvoj celokupnog ljudskog društva i svih političkih, ekonomskih, pravnih, kulturnih i drugih aktivnosti u njemu. Zato je potpuno razumljivo shvatanje po kome organizacije postoje jednako dugo koliko i ljudsko društvo. Organizacije se neretko shvataju na različite načine: od onih sačinjenih od manjeg broja ljudi koji obavljaju određenu delatnost, do države kao organizacije *par excellence* ili međunarodne političke, odnosno ekonomske organizacije kao subjekta savremenih političkih, ekonomskih i drugih procesa i odnosa.

U svakodnevnom diskursu, organizacija se najčešće shvata kao grupa ljudi usmerena ka ostvarivanju određenih zadataka ili kao telo koje objedinjuje ili usklađuje delovanje većeg broja društava ili zajednica. Drugi pogled na organizaciju je procesni, tačnije onaj koji organizaciju vidi kao sposobnost čoveka, mogućnost da se tehnički i operativno uredi aktivnost i delanje ljudi u cilju ostvarivanja što boljih rezultata u različitim oblastima života. Ovakvo viđenje je, po našem mišljenju, neopravdano, budući da pojam organizacije svodi na jednostrano viđenje iste kao cilja, što ona nije i ne može biti. Organizacija može biti samo *sredstvo* za ostvarenje ciljeva i to ono sredstvo koje garantuje uspeh ako i samo ako se njome na adekvatan način *upravlja* (podvukao V.Dž.).

Pre nego što pokušamo pojmovno odrediti organizaciju, valja odgovoriti na pitanje koji su osnovni razlozi nastanka organizacije. Drugim rečima, šta je to što čovek kao misleće biće nije mogao da učini, postigne ili ostvari kao individua, već samo u ili kroz organizaciju. Kako to dobro zapaža Mijat Damjanović u svojoj studiji, čovek je stvorio organizacije „radi zaštite života, radi poboljšanja uslova života, radi zadovoljavanja čitavog niza potreba“⁴³. U zavisnosti

⁴³ dr Mijat Damjanović, *Organizacija i upravljanje*, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1982, str. 15-16.

od tipa ciljeva koji se organizacijom želeo ostvariti, vremenom su nastajale političke, ekonomske, kulturne, verske, porodična i druge organizacije.

Organizaciju je veoma teško precizno definisati, budući da postoji onoliko različitih viđenja i definicija organizacije, koliko je bilo onih koji su je definisali. Zato je svaka definicija samo relativna i uslovna, uključujući i ovu našu. Pod organizacijom podrazumevamo relativno trajan⁴⁴, kontinuiran vid opštenja među ljudima koji se sačinjavaju, sa konkretnim i jasno definisanim ciljevima, svojom posebnom strukturom i načinom donošenja odluka. Ukoliko jedna organizacija donosi poslovne odluke i ima ciljeve u oblasti poslovne ekonomije, takvu organizaciju bismo mogli nazvati *poslovnom organizacijom*. Ove organizacije usmerene su na sticanje poslovne dobiti i postizanje ekonomskog uspeha u mikro i makro okruženju.

Svaka organizacija ima svoje nužne konstitutivne elemente: jasno definisane ciljeve, precizno određenu strukturu i način donošenja odluka (mehanizme upravljanja). Ciljevi jedne organizacije mogu biti određeni interno, ali i eksterno, usled delovanja snažnih spoljašnjih činilaca. U uslovima globalnog društva, globalne ekonomije i izuzetno izražene višestepene međuzavisnosti, sve je češća pojava spoljašnjeg određivanja ciljeva jedne organizacije, pre svega organizacije sveta rada. Sledstveno tome, ciljevi više organizacija mogu determinisati i uslovljavati jedni druge u uslovima globalne ekonomije, u kojoj je svaki subjekat, uključujući i ekonomske organizacije, jednako važan i jednako uticajan. Onom brzinom kojom se događaju promene u njenom nacionalnom i globalnom okruženju, menja se i sama organizacija, a sa njom i njeni definisani ciljevi. Kako to navode mnogi autori, promena ciljeva organizacije, biće osnovni uslov njenog opstanka⁴⁵.

Drugi vrlo važan konstitutivni element jeste *struktura organizacije*⁴⁶. Struktura organizacije zavisi od nekoliko različitih, a veoma povezanih činilaca. Najpre, struktura svake organizacije definisana je njenim osnovnim i sporednim ciljevima. Ukoliko je cilj jedne

⁴⁴ Relativna trajnost proističe iz činjenice da je životni vek organizacije ograničen (zavisi od različitih internih i eksternih činilaca).

⁴⁵ *Ibidem*, str. 16.

⁴⁶ Ovde pod strukturom podrazumevamo ne samo institucionalnu strukturu jedne organizacije, već i specijalizaciju, odnosno podelu rada između njenih članova.

organizacije da ovlada globalnim tržištem, njena struktura mora da bude definisana precizno i dovoljno usložnjena, tako da se navedeni cilj može ostvariti na najbolji i najefikasniji mogući način. Drugo, organizaciona struktura definisana je nacionalnim okruženjem organizacije, tačnije pozitivno-pravnim propisima države u kojoj organizacija deluje i ostvaruje svoje ciljeve. Obično pozitivno pravo ne precizira tačnu strukturu organizacije, ali vrlo često navodi koje sve institucije ili organe jedna organizacija treba da ima u svojoj hijerarhijskoj strukturi. Najzad, struktura organizacije definisana je globalnim ambijentom i trenutkom u kome jedna organizacija deluje. Kao što globalizacija ima ogroman uticaj na ekonomsko i političko ponašanje i delovanje države kao organizacije, tako ima i izuzetan uticaj na funkcionisanje organizacija sveta rada.

Konačno, treći konstitutivni element svake organizacije jeste *decizionistički proces*. Ne postoji organizacija koja može da postoji i opstaje bez procesa donošenja različitih odluka. Odluke su ključne smernice svake organizacije, a od kvaliteta odluka zavisi da li će organizacija napredovati, stagnirati ili nazadovati u svom realnom okruženju. Mehanizmi donošenja odluka u organizacijama se veoma razlikuju i mogu zavisiti od zakonodavstva, ali i od poslovne kulture, običaja i identiteta, etičkih načela i pravila, ciljeva organizacije, demokratičnosti onih koji odluke donose i slično. O samom procesu donošenja odluka i različitim modelima decizionističkog procesa biće više reči u potonjim stranicama ovog našeg istraživanja.

TEORIJE O ORGANIZACIJI

Kako je to sjajno kazao Đerd Lukač (György Lukács), organizacija je oblik *posredovanja između teorije i prakse*. Najbolji dokaz za ove reči je činjenica da su najznačajnije teorije o organizaciji i upravljanju organizacijama, pratile u stopu epohe razvoja društva i delatnu praksu samih organizacija. Zato ne treba da čudi što su prve teorije o organizaciji nastale početkom dvadesetog veka u vreme kada je industrijska revolucija uzimala maha, a fabrike postajale sve brojnije, dok su one najnovije koje ističu ulogu globalizacije poslovnih procesa i odnosa nastale tek pre oko deceniju i po. Budući da ne postoji pravo znanje bez teorije, niti se suština organizacije može razumeti bez objašnjenja ključnih teorijskih postavki, ovo naše istraživanje nastavljamo kratkim analitičkim pregledom nekih od ključnih teorija o organizaciji i upravljanju organizacijom, pre svega klasičnih teorija Anrija Fajola (Henry Fayol) i Maksa Vebera (Max Weber), savremene bihejviorističke teorije i teorije kulturnog sklada.

Klasična teorija organizacije

Klasična teorija organizacije nastala je na razmeđu devetnaestog i dvadesetog veka, u doba kada je industrijska revolucija uzimala svoj veliki zamah, a industrijska proizvodnja postajala sve intenzivnija i bogatija. Veliki broj fabrika, povećana brojnost radne snage, samo su neki od razloga nastanka teorijskog mišljenja o tome kako je nužno *organizovati* radnike i u organizacijama zvesti *disciplinu i red*. Gotovo uporedo dok je u Sjedinjenim Američkim Državama, Frederik Vinslou Tejlor (Frederick Winslow Taylor) tvrdio da uspešnost industrijske proizvodnje najviše zavisi od discipline samih radnika, u Evropi je lagano nastajalo teorijsko mišljenje o tome kako je za produktivnost industrijske proizvodnje u radnim organizacijama, odgovorna isključivo administracija, odnosno uprava koja *donosi odluke* (podv. V.DŽ).

Posebno mesto u klasičnim teorijama organizacije ima tzv. administrativna doktrina Anrija Fajola, koji je definisao upravljanje (menadžment) organizacijom kroz skup od pet upravljačkih aktivnosti: planiranje, organizovanje, komandovanje, koordiniranje i kontrolisanje. Ova Fajolova podela upravljačkih aktivnosti je uglavnom ostala aktuelna i u savremenom dobu. Ukoliko bismo želeli da istaknemo u čemu je najveći značaj administrativne doktrine pomenutog autora, onda je svakako u tome što je bio jedan od pionira shvatanja da se upravljačem organizacije ne rađa, nego se postaje. Drugim rečima, upravljanje organizacijom je veština poput bilo koje druge⁴⁷, recimo upravljanja državom.

Druga nezaobilazna teorija kada je reč o modernim organizacijama je svakako teorija o birokratskoj organizaciji koju je sačinio poznati Maks Veber. Razmatrajući tzv. idealni tip birokratske organizacije⁴⁸, Veber je tvrdio da je svaka organizacija u svojoj suštini zapravo birokratska i da se kao takva zasniva na dva neodvojiva elementa: racionalnom donošenju odluka i formalnim odnosima unutar organizacije. Osnovne karakteristike birokratske organizacije ticale su se i visokog stepena specijalizacije unutar organizacije, bezličnosti (impersonalnosti) članova organizacije, angažovanja kadra na osnovu posedovanja tehničkog znanja i sposobnosti (veština) i slično. Ovakva organizacija za Maksa Vebera nije bila nikakvo stanje savršenstva niti idealno stanje, već kako sam kaže „čisti oblik organizacije“⁴⁹.

Postavlja se opravdano pitanje zašto je Veber toliko insistirao na birokratskom modelu organizacije i njenoj superiornosti u odnosu na druge vidove organizovanja. Po njegovom dubokom uverenju, čista birokratska forma organizacije omogućava da se dostigne *najveći stepen efektivnosti učinka*, a istovremeno omogućava i potpuno racionalnu kontrolu nad delanjem i ponašanjem ljudi koji su okupljeni u radnom procesu. Insistiranje na jasno definisanim pravilima unutar organizacije za Vebera je insistiranje na kontinuitetu i stabilnosti, budući da se ljudi menjaju mnogo lakše i brže nego definisana i uspostavljena pravila ponašanja i delanja unutar organizacije. Zato se opravdano kao ključne odlike ovakvog vida organizacije neretko ističu: preciznost, stabilnost, pouzdanost i slično.

⁴⁷ Stoner J. i drugi, *Menadžment*, Želnid, Beograd, 1997, str. 33.

⁴⁸ Upor. Mirjana Petković i drugi, *Organizacija*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002, str. 35.

⁴⁹ Max Weber, *The Theory of Socioal and Economic Organization*, Free Press, New York, 1947, str. 329-347.

Klasična teorija organizacije imala je svoj smisao i opravdanje u trenutku u kome je nastala. U datom istorijskom momentu, mogla je da posluži kao najadekvatniji teorijski odgovor na date okolnosti ekspanzije industrijske proizvodnje, povećane brojnosti radne snage ili otvaranja sve većeg broja fabrika kojima je trebalo upravljati na valjan i efikasan način. Ipak, sa aspekta savremenog globalnog društva, primena klasične teorije ima svoja nekoliko stvarna ograničenja. Prvo, klasične teorije nisu dale valjane odgovore na pitanja spoljašnjih (eksternih) uticaja na privredu i ekonomski život i poredak. Razlog tome nije u najvećoj meri neznanje autora, već činjenica da je globalizacija kao realitet dobila svoje prave okvire i dimenzije tek u pretposlednjoj deceniji dvadesetog veka⁵⁰. Drugo, došlo je do potpune promene konteksta u kome deluju organizacije sveta rada. Kapitalizam je dobio svoj zamah, a mnogi će danas reći da živimo, delamo i stvaramo u postkapitalističkom globalnom društvu. Stoga je svakako funkcionisanje organizacija danas znatno drugačije od funkcionisanja organizacija u vreme kada je kapitalizam kao oblik polit-ekonomskog poretka dobijao na zamahu. Treće, u uslovima globalnog društva i globalne ekonomije, odnos na relaciji zaposleni-uprava organizacije (menadžment) veoma se promenio. Svest zaposlenih, ali i svest upravljača danas je drugačija u odnosu na svest koja je postojala ranije. Istovremeno, postizanje efikasnosti danas je mnogo drugačije pitanje od postizanja efikasnosti pre stotinu ili dve stotine godina.

Uprkos svim ovim novonastalim okolnostima, ne može se i ne treba reći da je klasična teorija potpuno odbačena. Bez obzira na svoje brojne nedostatke, koje je vreme učinilo jasnijim, Veberova shvatanja o važnosti pravila i formalnih odnosa u organizacijama teško bismo mogli odbaciti. Isto važi i za shvatanje racionalnog donošenja odluka u samim organizacijama. Zato bi bilo ispravnije reći da je klasična teorija organizacije i upravljanja organizacijom izgubila na obimu svoje primene (kvantitetu), ali ne i na kvalitetu svojih osnovnih teorijskih postulata i polazišta.

⁵⁰ Druga velika era globalizacije (prim.aut.)

Bihevioristička teorija

U vreme kada je druga era globalizacije postajala sve intenzivnija, sredinom osamdesetih godina prošlog veka, nastala je bihevioristička teorija organizacije i upravljanja organizacijom. Za razliku od klasičnih teorijskih postavki, po kojima je uspeh organizacije zavisio od napora radnika, upravljača organizacijom ili od čvrstine i jasnoće definisanih pravila, bihevioristička teorija ističe važnost *ponašanja* kao ključne kategorije za uspeh jedne organizacije.

U okviru ove teorijske škole mišljenja posebno su se razvila shvatanja o važnosti organizacionog ponašanja i organizacionog razvoja. Organizaciono ponašanje je vrlo važan segment funkcionisanja organizacije koji obuhvata ne samo učenje o ponašanju, već i učenje o strukturi organizacije, stilovima vođenja i upravljanja organizacijom, organizacione politike i slično. Istovremeno, organizaciono ponašanje obuhvata i poslovnu komunikaciju, kao i proces donošenja odluka. Bihevioristička teorija upravljanja organizacijom je posebno važna, jer kroz insistiranje na organizacionim promenama, zapravo insistira na *upravljanju promenama jedne organizacije*.

Ova, neoklasična škola mišljenja, uspela je da sagleda do tada nesagledane fenomene, odnose i procese među kojima je posebno važno pomenuti usklađivanje opštih društvenih interesa sa interesima same organizacije, neformalno povezivanje unutar organizacija, participativno vođstvo, ali i, što je posebno važno, veću *kontrolu* onih koji simbolizuju autoritet u organizacijama⁵¹. Značaj ovog teorijskog pristupa ogleda se i u teorijskoj inovaciji po kojoj je važan čovek kao pojedinac, tj. kao višedimenzionalno biće, a ne samo kao puki izvršilac određenih zadataka poverenih od strane onih koji upravljaju organizacijom i vode organizaciju.

Upravo zato će u savremenom poslovnom ambijentu zavladata mišljenje da je za uspeh poslovne organizacije jedan od ključnih i najvažnijih faktora motivacija pojedinaca, tj. subjekata procesa rada i njegovo aktivno učestvovanje u procesu kontrole nad donošenjem i izvršavanjem poslovnih odluka unutar jedne poslovne organizacije.

⁵¹ Prema: Shrode, Voich, *Organization and Management*, Richard Irwin, In, Homewood, Illinois, 1974, str. 87-88.

Teorija kulturnog sklada

Najmlađa teorija organizacije i upravljanja organizacijama po vremenu nastanka jeste teorija kulturnog sklada, koja je nastala krajem poslednje decenije dvadesetog veka, zahvaljujući teorijskim radovima Čarlsa Hendija (Charles Handy), a uporedo sa početkom treće velike ere globalizacije, koja se ubrzano širila zahvaljujući sve većoj upotrebi savremenih informacionih i komunikacionih tehnologija, ali i zahvaljujući sve bržem širenju različitih političkih, ekonomskih, društvenih i drugih vrednosti, ideja i ideala na globalnom planu.

Zajedno sa globalizacijom u oblasti prava, politike, ekonomije, društva i drugih oblasti ljudskog života, širila se i globalizacija poslovnih procesa i odnosa. Nakon pada Berlinskog zida, sa konačnim završetkom Hladnog rata koji je obuzimao Evropu i svet gotovo pola veka, dolazi do ubrzanog širenja kapitalizma u državama koje su ranije pripadale tzv. istočnom bloku. Upravo ovakav ambijent bio je pogodan za nastanak teorije kulturnog sklada, koja se pre svega bazirala na činjenici da je organizaciona kultura, odnosno poslovna kultura ili društvena kultura uopšte od izuzetnog značaja za razumevanje organizacija i njihovo funkcionisanje⁵².

Ukoliko bi trebalo odrediti koja je to ključna karakteristika teorije kulturnog sklada, onda je to svakako uvažavanje različitosti. Pominjani Čarls Hendi je upozoravao na postojanje velikog broja teorija koje teže da se proklamuju za univerzalne, važeće u svim društvenim okvirima i uopšteno u svim postojećim kulturama. Ovakvo shvatanje može se sa punim pravom nazvati neopravdanim i nedovoljno smislenim, ne samo zato što je teško bilo koju teoriju proglasiti univerzalnom u prostoru i vremenu, već i zato što je aksiom da postoji bezbroj različitih kultura (uključujući i poslovnu kulturu), običaja i vrednosti koje odlikuju poslovni i ekonomski život. Zato se mora napraviti jasna distinkcija između, recimo, japanske organizacione i poslovne kulture sa jedne i nemačke organizacione i poslovne kulture sa druge strane. Otuda Hendijev stav da je uspešno ono upravljanje organizacijom čije se aktivnosti pre svega zasnivaju na poštovanju nacionalne kulture kojoj jedna organizacija pripada i uvažavanju različitosti drugih kultura. Otuda maksima „misli globalno, deluj lokalno“ postaje izuzetno primenljiva kada je reč o teoriji kulturnog sklada, koja je ostvarila veliki uticaj na akademske i poslovne krugove u svetu.

⁵² Upor. Mirjana Petković i drugi, *Organizacija*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002, str. 49-50.

* * *

Veliki broj teorijskih pristupa organizaciji i upravljanju organizacijama pokušao je da odgovori na, čini se, jedno suštinsko pitanje. Ono glasi: da li je moguće pronaći model upravljanja organizacijom koji bi obezbedio da na najefikasniji mogući način ostvarimo zadate i unapred utvrđene ciljeve organizacije. Ili, pak, sledstveno tome, da li postoji idealna struktura organizacije koja nam ostvarivanje tih ciljeva efikasno omogućava. Svaka od navedenih teorijskih škola mišljenja o organizaciji, u moru drugih koje nisu bile predmet našeg istraživanja, ima svoje neizostavne komponente kada je reč o viđenju modernih organizacija.

Po našem mišljenju, savremena poslovna organizacija ne može ostvarivati efikasno svoje zadate ciljeve bez jasno utvrđenih pravila svog delovanja i funkcionisanja. Istovremeno, vrlo je teško ostvariti srednjoročne i dugoročne ciljeve ukoliko se organizacija bazira na neformalnom vidu opštenja i komuniciranja. Zato se iz Veberovog modela birokratske organizacije svakako i u savremenim uslovima mogu primeniti načela o racionalnom donošenju odluka i postojanju stabilnih pravila koja garantuju izvesnost u funkcionisanju same organizacije i njenih sastavnih komponenti. Iz ovog klasičnog modela organizacije bismo lako mogli preuzeti i njeno hijerarhijsko ustrojstvo, što će se posebno videti u horizontalnoj i vertikalnoj podeli nadležnosti i zaduženja u svakoj savremenoj poslovnoj organizaciji. Podela zaduženja i obaveza, svakako ne znači samo podelu privilegija prilikom odlučivanja i rukovođenja organizacijom, već podrazumeva široki spektar obaveza i odgovornost u tako definisanom „lancu komandovanja“. Kada je reč o bihejvioralnoj teoriji organizacije, ne može se osporiti činjenica da psihološki elementi poput motivacije imaju vrlo važno mesto u funkcionisanju svake savremene poslovne organizacije. Bez obzira na krutost pravila i hijerarhijsko ustrojstvo organizacije, nedostatak motivacije može da bude veliki kamen spoticanja u efikasnom ostvarenju ciljeva organizacije i svakako veliki nedostatak u njenoj strukturi.

Najzad, uslovi globalizacije, globalnog društva i globalne ekonomije nalažu da je svet postao „globalno selo“ u kome nijedna distanca nije nepremostiva uključujući i one kulturne. Zato je posebno važno imati na umu da poslovne kulture uslovljavaju jedna drugu i da ne postoje odeljeno jedna od druge, već se kao i sve druge sfere društvenog života u širem smislu posmatranja, nalaze u stanju intenzivne međuzavisnosti i pod velikim uticajem globalizma. Stoga je veoma važno uvažiti elemente nacionalne kulture prilikom posmatranja jedne (poslovne) organizacije, kako bi njeno razumevanje bilo lakše, bolje i kvalitetnije.

Zbog svega navedenog, nameće se zaključak da teorije ne mogu samostalno da odgovore na pitanja kako najbolje upravljati organizacijom u uslovima globalnog društva i globalne ekonomije. Naprotiv, nijedna teorija ne treba da pretenduje da da opšte i univerzalne odgovore na ovo pitanje, već samo da otvori nova pitanja na koja će odgovore davati praksa u godinama i decenijama koje dolaze, na isti način na koji je praksa demantovala neke stavove Vebera, a afirmisala neke stavove Hendija, na primer.

Različita teorijska viđenja, uslovila su različite postavke o tipologizaciji organizacija, kojima se bavimo u narednim stranicama ovog našeg istraživanja, a koja će pomoći u lakšem razumevanju upravljanja organizacijama i savremenim internim, eksternim i interno-eksternim poslovnim procesima koji se u njima događaju pod uticajem globalizacije i globalnog društva i ekonomije.

PODELA ORGANIZACIJA

Svaka podela organizacija je relativna i uslovljena je reperom takve podele, ali i teorijskim pristupom u analizi same organizacije. Postoji više desetina različitih podela organizacija na osnovu različitih kriterijuma, ali ćemo se za potrebe ovog našeg istraživanja i lakšeg razumevanja savremenih poslovnih procesa i odnosa u njima, zadržati samo na onima koje smatramo najznačajnijim ili najzastupljenijim u akademskom diskursu.

Budući da smo kao prvu neizostavnu komponentu svake organizacije imenovali cilj, odnosno svrhu postojanja organizacije, to će biti ujedno i prvi kriterijum podele organizacije, koji preuzimamo od čuvenog sociologija Parsonsa (Parsons). On je, imajući u vidu različite funkcije koje organizacija obavlja, iste podelio na proizvodne, političke, integrativne i organizacije podržavanja. Osnovna funkcija proizvodnih je stvaranje materijalnih dobara; političkih – obezbeđivanje ostvarenja društvenih ciljeva u celini; integrativnih – usklađivanje i nadilaženje različitosti i savladavanje različitih interesa pojedinih delova društva; organizacija podržavanja – obezbeđivanje kontinuiteta društva kroz izvršavanje određenih aktivnosti⁵³.

Imajući u vidu način funkcionisanja i upravljačku strukturu same organizacije, one se mogu podeliti na: funkcionalne (svi njeni delovi funkcionišu samostalno i autonomno), linijsko-štapski (postoji ekvilibrijum između linije komande i uloge štaba), linijski (potpuna prevlast i dominacija linije komande) i odborski (postoji kolegijalno telo uz koordinaciju aktivnosti)⁵⁴.

Jako važna podela organizacija može se izvršiti na osnovu elemenata upravljanja organizacijom i to: u odnosu na karakteristike planiranja, odlučivanja, organizovanja, koordinacije (usklađivanja) i kontrole u organizaciji.

⁵³ T. Parsons, *Structure and Process in Modern Society*, The Free Press, New York, 1960, str. 45-46.

⁵⁴ Prema: E. Pusić, *Nauka o upravi*, Školska knjiga, Zagreb, 1978, str. 165.

Organizacije se istovremeno mogu podeliti u zavisnosti od toga kom specifičnom sistemu pripadaju na ekonomske, političke, društvene, kulturološke, tehnološke⁵⁵.

* * *

Razgranata tipologija različitih vrsta i oblika organizacija, ukazuju ne samo na uslovljenost organizacija njihovim ciljevima i funkcijama, već i na veliki uticaj koji organizacije trpe pod „prisilom okruženja“⁵⁶ u užem ili širem smislu. Upravo zato se ne može reći da je u svakoj organizaciji zastupljen istovetan način upravljanja i rukovođenja, a istovremeno je teško organizacije generalno okarakterisati kao one koje imaju centralističko, odnosno decentralizovano upravljanje i rukovođenje. O ovim aspektima funkcionisanja organizacija biće više reči u konkretnoj analizi različitih modela upravljanja i rukovođenja organizacijama u potonjim stranicama ovog našeg istraživanja.

⁵⁵ dr Mijat Damjanović, *Organizacija i upravljanje*, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1982, str. 25.

⁵⁶ *Ibidem*, str. 29.

SAVREMENI POSLOVNI PROCESI

Savremeni poslovni procesi se najvećim delom upravo odvijaju u organizacijama sveta rada, pod kontinuiranim i presudnim uticajem globalizacije kao fenomena koji, posebno od početka osamdesetih godina dvadesetog veka, izrazito utiče na oblikovanje ekonomije i svih ekonomskih (samim tim i poslovnih) procesa i odnosa. Konkretna analiza poslovnih procesa pokazaće da se njihova savremenost ne ogleda samo u konkretnom vremenskom periodu u kom se posmatraju, sa početka dvadesetprvog veka, već da njihova savremenost upravo leži u dominantnom i presudnom uticaju ekonomske i drugih vidova globalizacije na poslovnu ekonomiju. Uticaj globalizacije se posebno ogleda u transformaciji samog decizionističkog procesa iz teritorijalno-političke u funkcionalističku sferu (sistem).

Globalna ekonomija, nastala zahvaljujući, kako smo već naveli, padu Berlinskog zida, kraju Hladnog rata, širenju informacionih i komunikacionih tehnologija, ali i širenju uloge multinacionalnih kompanija kao svojih ključnih subjekata, doprinela je stvaranju novog sveta rada⁵⁷, u kome je više nego ranije izražen reinženjering poslovnih procesa. Ukoliko je sredinom devetnaestog veka, dok su lagano nastajale prve nacionalne države, a proces industrijalizacije tek bio u povoju, bilo potpuno smisleno i logično da postoji jedan oblik specijalizacije, tj. podele rada i akcenat na, uslovno rečeno, nacionalnoj ekonomiji, s početka trećeg milenijuma okolnosti su se bitno promenile. Specijalizacija koju danas poznajemo se više ne svodi na stajanje za pokretnom trakom u fabričkom postrojenju, niti je ekonomski izolacionizam pravi put za postizanje željenih poslovnih i ekonomskih rezultata. Jednako tako, ukoliko je pre gotovo dva veka, bilo potpuno prirodno da oni koji upravljaju organizacijama sveta rada budu *nadzornici* čitavog proizvodnog procesa, danas su upravljači mnogo manje nadzornici, a mnogo više vizionari, treneri, stratezi, kreatori ideja i njihovi korealizatori. To zapravo znači da u uslovima globalne ekonomije i savremenih poslovnih procesa dolazi i do promena uloga u organizacijama sveta rada, o čemu će posebno biti reči na idućim stranicama ovog našeg istraživanja.

⁵⁷ Upor. Michael Hammer, James Champy, *Reinženjering tvrtke – manifest za poslovnu revoluciju*, Grafotisak, Zagreb, 2005, str. 67.

Procesi koji se tiču organizacija sveta rada mogu se grubo podeliti na interne, eksterne i interno-eksterne (kombinovane ili mešovite). Pod internim poslovnim procesima podrazumevamo decizionistički proces u celini, odnosno proces donošenja odluka, izvršavanja donetih odluka i kontrole nad donošenjem i izvršavanjem donetih odluka. Ovaj model ćemo za potrebe ovog našeg istraživanja nazvati OIK model (skraćeno: odlučivanje-izvršavanje-kontrola). Eksternim poslovnim procesima nazvaćemo one procese koji su isključivo usmereni ka spoljašnjem okruženju, bilo da je reč o makro ili mikro okruženju (npr. marketing, promocija određenih poslovnih odluka i slično)⁵⁸. Interno-eksterni poslovni procesi su oni koji se uporedo odvijaju unutar organizacije sveta rada, ali i izvan nje. Ključni eksterno-interni proces, po našem sudu, jeste proces poslovnog komuniciranja, zasnovan na *informacijama*. Bez informacija, a sledstveno i bez poslovnog komuniciranja nemoguće je zamisliti savremenu poslovnu ekonomiju i poslovne procese i odnose koji karakterišu savremene organizacije sveta rada. Informacije su jedna od ključnih paradigmi te i takve savremenosti, „suštinski preduslov i rezultat delatnosti“⁵⁹.

Upravo iz navedenih razloga, posebnu pažnju ćemo na narednim stranicama ovog istraživanja, posvetiti svakom od navedenih poslovnih procesa i pokušati da ukažemo na elemente savremenog i savremenosti u njima, kada je reč o formi u kojoj se pojavljuju danas, ali i kada je reč o njihovom sadržaju.

⁵⁸ Ovde je neophodno napomenuti da su ovakvi poslovni procesi samo uslovno rečeno eksterni. Razlog tome leži u činjenici da se sve odluke, uključujući i one o marketingu, promovisanju određenih ciljeva, ideja ili ideala jedne poslovne organizacije, donose unutar, a ne izvan nje, te je koren svih eksternih poslovnih procesa unutar same organizacije (internog karaktera).

⁵⁹ Prema: Milan I. Miljević, *Poslovna etika i komuniciranje*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2008, str. 284.

DECIZIONISTIČKI PROCES U ORGANIZACIJAMA SVETA RADA

Uticaj globalizacije na strukturu i funkcionisanje organizacija sveta rada u savremenim okolnostima i društvenim uslovima, najviše se ogleda u preslikavanju modela donošenja odluka na nadnacionalnom planu, u polje poslovne ekonomije. Ovo preslikavanje ogleda se u promeni načina donošenja odluka, drugačijim vidovima sprovođenja donetih odluka, ali i drugačijim načinima kontrole. Pod ovim pojmom „drugačiji“ ovde podrazumevamo manje ili veće promene u formalnim ili materijalnim aspektima procesa donošenja odluka (decizinositičkog procesa)⁶⁰. Za potrebe ovog istraživanja pod decizionističkim procesom pored donošenja odluka, podrazumevaćemo i njihovu implementaciju, odnosno izvršavanje, ali i kontrolu, odnosno nadzor nad donošenjem i sprovođenjem donetih odluka.

Šta je odluka?

Pod odlukom se podrazumeva pisana ili nepisana, formalna ili neformalna, unilateralna ili multilateralna aktivnost, kojom se, kako navode neki autori, vrši izbor između jedne ili više alternativa (mogućnosti), kako bi se na najefikasniji mogući način ostvario željeni cilj. Zato ne treba da čudi što jedan od najpoznatijih savremenih autora iz oblasti teorije organizacije i upravljanja, Piter F. Draker (Peter F. Drucker), kaže da delotvorna odluka mora da odgovara svojoj svrsi, tj. svome cilju⁶¹. Istovremeno, ne treba zaboraviti da odluka, kao naša konkretna jedinica posmatranja u ovom istraživanju, uvek nastaje kao posledica procesa *odlučivanja*⁶².

⁶⁰ Drugačiji karakter decizionističkog procesa ogleda se i u pojavi sve veće standardizacije pravila u različitim sferama ekonomskog i drugih oblika društvenog života. Ova i ovakva standardizacija otvara pitanje da li u uslovima standardizacije jeste uopšte moguće izraziti sopstveni identitet.

⁶¹ Upor. Piter F. Draker, *Iz dana u dan*, Adizes, Novi Sad, 2006, str. 314.

⁶² Prema: Marijana Petković i dr., *Organizacija*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002, str. 431.

Ovaj proces može, ali ne mora biti jasno formalizovan, već se vrlo često odluka može doneti i izvan formalnih konstitutivnih pravila funkcionisanja jedne organizacije sveta rada. Neformalno odlučivanje se, doduše, uglavnom vezuje za odluke koje nisu od najvećeg značaja, niti imaju presudan uticaj na funkcionisanje jedne organizacije ili ostvarenje unapred utvrđenih ciljeva i funkcija⁶³. Sa druge strane, ukoliko je reč o odlukama od kojih suštinski, nedvosmisleno zavisi ostvarivanje zadatih ciljeva, mora da postoji jasno definisani, formalni proces odlučivanja sa svim svojim elementima, jer je to jedini način da se pokuša doneti ispravna odluka, sa najvećim šansama za poslovnu efikasnost i uspešnost.

Ciljevi u svakoj organizaciji imaju dualni karakter: oni su istovremeno i vodilja za donošenje odluka, ali i odluka *per se*. Drugim rečima, nemoguće je donositi kvalitetne poslovne odluke, bez najpre jasno definisanih ciljeva same organizacije sveta rada. Ovi ciljevi mogu biti kratkoročni, srednjoročni ili dugoročni, u zavisnosti od vremenskog perioda očekivane realizacije istih. Istovremeno, utvrđivanje nekih ciljeva već je odluka sama po sebi, pa se zato često kaže da između ciljeva i odlučivanja (odluke) postoji ekvivalentni logički odnos. Upravo zato je ispravno reći da je odluka ne samo rezultat procesa odlučivanja, već i izbor između najmanje dve ili više alternativa (mogućnosti).

Upravljanje i/ili rukovođenje organizacijom?

Vrlo često se, čak i u akademskim diskusijama i debatama, može primetiti potpuno laičko poistovećivanje procesa upravljanja i rukovođenja organizacijom, pri čemu se oba ova pojma bez ikakvih opravdanih razloga koriste čak i kao sinonimni pojmovi. Ono što je zajedničko upravljanju i rukovođenju jeste da su oba *procesi bez kojih je nemoguće zamisliti funkcionisanje bilo koje savremene organizacije sveta rada* (podv. V.DŽ.). Ipak, u formalnom, ali i u materijalnom smislu, među ovim pojmovima postoje i moraju postojati određene razlike na koje ukazuju neki autori iz oblasti nauke o organizaciji i upravljanju, uz napomenu da po ovom pitanju ne postoji jedinstveni teorijski pristup.

⁶³ Ciljevi i funkcije jedne organizacije su *uzajamno determinišući* i nedvosmisleno zavise jedni od drugih.

Tako neki autori ističu da se pod pojmom *upravljanja* podrazumevamo sveukupne aktivnosti koje se preduzimaju radi izvršenja određenih funkcija, koje su neophodne za ostvarivanje ciljeva jedne organizacije sveta rada. Sa druge strane, pod pojmom *rukovođenja*, podrazumevamo isključivo „aktivnosti usmeravanja, ponašanja ljudi, odnosa i procesa između ljudi i povodom ljudi“⁶⁴. Drugim rečima, pod upravljanjem se podrazumevaju procesi odlučivanja, planiranja, organizovanja, kontrolisanja i koordinacije. Stoga prosiće da je proces rukovođenja užo od pojma upravljanja, a sledstveno tome i nadležnosti rukovodioca užo i manje po obimu od nadležnosti upravljača. Ovo je naravno samo jedan teorijski pogled na ova dva procesa. Sa druge strane, autori poput pominjanog Pitera F. Drakera ističu da je „upravljanje uvek proces donošenja odluka“⁶⁵, vezujući na taj način odlučivanje kao proces, direktno i nedvosmisleno za proces upravljanja organizacijom.

Imajući u vidu ova dva različita teorijsko-empirijska pristupa, smatramo da je potpuno akademski neopravdano i pogrešno isključiti proces donošenja odluka (odlučivanje) iz bilo kog od ova dva procesa, rukovođenja i upravljanja. Naime, čak i ako prihvatimo kao istinitu teorijsku tvrdnju navedenog autora da je odlučivanje vezano samo za upravljanje organizacijom, to nipošto ne može i ne sme da znači da rukovodilac u organizaciji (organizacijom) ne donosi odluke. Naprotiv, proces donošenja odluka je onaj koji povezuje *sve nivoe* unutar jedne organizacije sveta rada, uključujući i rukovodeći, odnosno upravljački nivo.

Sa druge strane, iz akademskih razloga valja napomenuti da se u savremenim poslovnim uslovima, sve češće koristi reč potekla iz engleskog jezika – menadžer (eng. *manager*). U zvaničnom prevodu na srpski jezik, ova reč bi značila osobu koja „rukovodi nekim preduzećem ili delom preduzeća: upravnik, direktor“ ili pak, osobu koja „vodi posao osobe ili grupe u svetu javnih nastupa“⁶⁶. Budući da je sam sadržaj onoga što savremenici danas nazivaju menadžmentom mnogo obuhvatniji u odnosu na prevod koji se koristi, ostajemo dosledni upotrebi termina *nauka o organizaciji i upravljanju* (umesto menadžment).

⁶⁴ Mijat Damjanović, *Organizacija i upravljanje*, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1982, str. 39.

⁶⁵ Peter F. Drucker, *The Practice of Management*, Harper and Row, New York, 1954, str. 395.

⁶⁶ Akademik Ivan Klajn, dr Milan Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Prometej, Novi Sad, 2007, str. 751.

Neka od sledećih suštinskih pitanja koje se nameće jeste koje su osnovne vrste odluka, ko su donosioci odluka i kako se odluka donosi.

Vrste odluka

Piter F. Draker govori o dve vrste odluka: operativnim i stratejskim (strateškim) odlukama⁶⁷. Operativne odluke su one koje se donose svakodnevno, u već poznatim uslovima i poznatim okolnostima, a čija osnovna svrha ili funkcija jeste rešavanje problema koji se ponavljaju. Dakle, nema velikog broja mogućih alternativa, a odluka se donosi tako što se najviše vodi računa o ekonomičnosti donete odluke. Sa druge strane, stratejska ili možda pravilnije, strateška odluka jeste ona koja se donosi u vrhu jedne organizacije (sveta rada). Strateška odluka se uvek tiče definisanja cilja ili iznalaženja sredstava za ostvarenje već definisanog cilja. Pored toga, ovakve odluke se po Drakerovom sudu, mogu ticati i strukture same organizacije, načina njenog funkcionisanja ili drugih pitanja dugoročnog karaktera i od dugoročnog značaja za delovanje i funkcionisanje date organizacije. Ono što ovakve odluke, pored nivoa odlučivanja, razlikuje od operativnih odluka, jeste i procedura koja je kada je reč o ovakvim odlukama, prilično kompleksna i počinje definisanjem pravog problema.

Druga linija podele, odnosno vrsta odluka, jeste podela na programirane i neprogramirane odluke. Programirane odluke su one koje se donose rutinski, gde su problemi već poznati, a procedura donošenja ovakvih odluka je uobičajena i najčešće se zasniva na praksi ili iskustvu. Neprogramirane odluke su one kojima se rešavaju novonastali problemi, koji sa sobom nose veću neizvesnost i veći rizik po organizaciju i njeno funkcionisanje. Ovakve odluke je nemoguće rešiti bez radikalnih promena hipoteza ili promene odnosa u samoj organizaciji⁶⁸.

Naravno, svaka podela odluka je samo relativnog karaktera i zavisi od teorijskog pristupa decizionističkom procesu unutar jedne organizacije. Zato treba reći da bismo odluke mogli lako

⁶⁷ Piter F. Drucker, *The Practice of Management*, Harper and Row, New York, 1954, str. 396-397.

⁶⁸ Prema: H. Simon, *The New Science of Management Decision*, Harper and Row, New York, 1960, str.35.

podeliti i na formalne i neformalne, pismene ili usmene (pisane ili nepisane), odluke visokog rizika ili odluke manjeg rizika, tehničko-tehnološke i interesne odluke, one sa ekonomskim, pravnim, političkim, društvenim posledicama i slično.

Ko su donosioci odluka u organizacijama: jedan i/ili više njih?

Kako smo već istakli, odlučivanje je sveobuhvatan proces unutar jedne organizacije sveta rada. Ne slučajno, nazvali smo ga internim poslovnim procesom, jer se odluke donose *u* i *unutar* organizacije i imaju prevashodno interne efekte koji mogu izazvati i eksterne posledice na delovanje ili poziciju organizacije sveta rada u uslovima globalnog tržišta i globalne ekonomije. Jedno od pitanja na osnovu koga se prilično jasno može uočiti uticaj globalizacije na savremene poslovne procese i savremene poslovne organizacije, jeste *ko su donosioci odluka*, na kojim nivoima se odluke donose i, konačno, da li je proces odlučivanja ostao centralizovan, ili je pod dominantnim uticajem globalizacije postao decentralizovan.

Odluke se u organizacijama donose na svim nivoima. Zato ćemo ovde napraviti formalnu i materijalnu distinkciju između onih odluka koje Draker naziva operativnim i stratejskim. Za potrebe ovog našeg istraživanja i konkretnu analizu decizionističkog procesa, posmatraćemo strateške odluke iz dva razloga. Prvo, ove odluke su one koje se donose na vrhu, a drugo, ove odluke imaju ogroman značaj za funkcionisanje organizacije, pa čak i za njeno dugoročno postojanje. To znači da ih donosi ili jedan organ unutar organizacije ili čak neretko jedna osoba, pojedinac. Izbor donosioca ključnih odluka prepušten je osnivačima organizacije koji u osnivačkom aktu (najčešće u Statutu organizacije) jasno definišu ko i na koji način donosi najvažnije odluke unutar jedne organizacije. Ukoliko se vratimo u predmoderni period, odnosno period početka industrijske revolucije širom Zapadne Evrope u devetnaestom veku, odlučivanje je bilo stvar *jedne osobe*, koja je svoju moć crpela upravo u centralističkom načinu vođenja i odlučivanja unutar organizacije. Istini za volju, ovakve organizacije su bile najčešće vlasništvo države, koja je potpuno suvereno postavljala upravljača jednom organizacijom, neretko na

osnovu arbitrarnih i neobjektivnih kriterijuma. Interes države za organizacije čiji je bila osnivač, proisticao je iz želje da država bude što snažnija i ekonomski što moćnija u uslovima i ambijentu koji je lagano nagoveštavao nastanak novih nacionalnih država, ali i prvi sukob svetskih razmera u decenijama koje su dolazile.

Zahvaljujući dominantnom uticaju globalizacije, a to se ovde mora istaći, došlo je do promene strukture poslovnih organizacija (organizacija sveta rada). Širenje ideja liberalizma, odnosno liberalne, slobodne tržišne ekonomije (*laissez-faire*), doveo je do ideje o privatnom vlasništvu nad organizacijom sveta rada. Država kao nekadašnji ključni regulator ekonomskog života gubi svoju osnovnu ideološku potku upravo zahvaljujući širenju *globalne ideje*⁶⁹ (podv. V.Dž.) o tome da državno vlasništvo treba da bude zamenjeno privatnim. Dakle, prvi činilac od koga zavisi izbor donosioca strateških odluka, jeste vlasnička struktura same organizacije. Ne zbog toga što će državni nameštenik nužno lošije odlučivati, niti zbog toga što će privatni vlasnik *a priori* to činiti bolje, već zbog toga što je globalizacija kao sveobuhvatan proces, sa idejom liberalne ekonomije, donela još jednu suštinski važnu ideju *personalne decentralizacije*. Decentralizacija se nije odnosila samo na državno uređenje, horizontalnu i vertikalnu podelu vlasti u državi kao političkoj organizaciji *par excellence*. Naprotiv, ovaj i ovakav model podele odgovornosti, nadležnosti, ali i *prava na donošenje strateških odluka*, preslikao se vrlo verodostojno i na savremene organizacije sveta rada u čijim osnivačkim aktima je najčešće obezbeđena, makar formalna, transparentnost i demokratičnost u donošenju odluka. Ova formalna demokratičnost se ogleda u činjenici da strateške odluke gotovo nikad ne donosi *pojedinaac (jedna osoba)*, već to uvek čini uz pomoć *nekoliko ljudi*, koji poseduju adekvatna znanja, veštine i imaju određene ideje⁷⁰. Imajući u vidu navedeno, *ideologija*⁷¹ bi mogla biti drugi činilac koji definiše način donošenja odluka i izbor donosioca strateških odluka u organizaciji.

⁶⁹ Ne treba zaboraviti neke od ključnih definicija globalizacije koju su izneli Tomas Fridman i Džozef Stiglic, u kojima se ističe da je globalizacija upravo širenje ideje o tržišnoj ekonomiji (širenje ideje kapitalizma).

⁷⁰ Upor. Piter F. Draker, *Iz dana u dan*, Adizes, Novi Sad, 2006, str.315.

⁷¹ Ovde reč *ideologija* treba shvatiti uslovno, ne kao nauku o idejama, niti kao političku ideologiju, već kao skup političkih i ekonomskih ideja, koje mogu biti preslikane sa nacionalnog (državnog) nivoa, na nivoe unutar jedne radne organizacije, pod presudnim uticajem procesa globalizacije.

Centralno odlučivanje je loše, zato što ne ostavlja prostora za internu debatu o tome koja od ponuđenih alternativa je najbolja. Istovremeno, ne ostavlja prostora za traganjem za kompromisima koji moraju biti pravljene kada se donosi jedna strateška odluka od koje na kratak ili dugi rok zavisi delovanje i budućnost same organizacije. Ipak, od centralnog odlučivanja je katkad mnogo opasnije po organizaciju da ima formalnu personalnu decentralizaciju. Formalno postojanje većeg broja ili makar nekolicine ljudi koji su u stanju da utiču na sadržaj strateške odluke, nipošto ne mora da znači da takvo odlučivanje zaista postoji. U uslovima nedovoljne poslovne svesti ili nepostojanja odgovarajućeg sistema vrednosti, vrlo je izvesno da jedna osoba donese odluku, dok je drugi samo formalno prihvate, bez prava na konstruktivnu kritiku ili savetodavno mišljenje. Ovakav prelazni oblik organizacije između centralne i decentralizovane, nauka naziva centralizovanom organizacijom.

Transformisanje personalno centralnih u personalno decentralizovane organizacije sveta rada je proces koji traje i koji će trajati u decenijama pred nama. Brzina završetka ovog procesa koincidira sa brzinom širenja globalizacije i brzinom usvajanja ideja na kojima se danas zasniva ekonomija znanja, odnosno globalna ekonomija, koja iznad ličnih interesa participan(a)ta u procesu donošenja odluka, stavlja uvek opšti interes organizacije i njenu ekonomsku i društvenu dobit (korisnost).

Načini donošenja odluka: racionalno i/ili intuitivno odlučivanje?

Pitanje kojim zatvaramo diskusiju o načinima donošenja odluka unutar jedne organizacije sveta rada jeste pitanje različitih modaliteta, tj. načina donošenja poslovnih odluka. Od načina i tehnike donošenja odluka zavisi ne samo kvalitet same odluke, već i demokratičnost celog decizionističkog procesa. Nauka o organizaciji i upravljanju najčešće pominje dva tipična načina donošenja odluka: racionalno i intuitivno odlučivanje.

Racionalno donošenje odluka često se naziva tradicionalnim ili tradicionalističkim načinom donošenja odluka. Razlog ovakvim sinonimnim nazivima verovatno leži u činjenici da je jedan od autora iz tradicionalnog pristupa organizacijama, Maks Veber, bio izričit u stanovištu

da se u organizacijama (koje su uvek birokratskog karaktera) odluke donose racionalno. Suština racionalnog donošenja odluka ogleda se u postojanju dve ili većeg broja alternativa (mogućnosti), od kojih donosilac odluke uvek bira jednu kojoj se priklanja i na osnovu nje donosi adekvatnu, odgovarajuću odluku. Racionalno donošenje odluka kako to uočavaju neki autori⁷², zasniva se na *principima naučnog mišljenja i logičkog rasuđivanja*. Kako to navodi Piter F. Draker, ovakav način donošenja odluka zasniva se na pet povezanih faza, odnosno pet povezanih procesa: definisanje problema, analiza problema, razmatranje i definisanje alternativa, odabir jedne od ponuđenih alternativa i njena evaluacija i sprovođenje (izvršavanje) odluke i kontrola⁷³. Važno je napomenuti da Draker pominje procese *izvršavanja i kontrole* nad sprovođenjem donete odluke u okviru ovog racionalnog modela odlučivanja. To zapravo znači da Draker ne odvaja procese odlučivanja, izvršavanja i kontrole, već ih vezuje za „naučno mišljenje i logičko rasuđivanje“. Drugim rečima, uspostavlja se neodvojivo jedinstvo pominjanog OIK modela: odlučivanje – izvršavanje – kontrola.

Izvršavanje donete odluke je od suštinskog značaja iz najmanje dva važna razloga. Prvo, doneta odluka bez adekvatne implementacije nema nikakav praktički značaj (ne proizvodi nikakvo praktičko dejstvo). I drugo, nesprovođenje donetih odluka ukazuje na ogromne nedostatke u rukovodećem i upravljačkom kadru jedne organizacije sveta rada i pokazuje nemoć pomenutih subjekata organizacione strukture da efektivno vode jednu organizaciju sveta rada. Da bi se jedna odluka uopšte mogla implementirati, odnosno izvršiti, neophodno je da postoji jako dobra horizontalna i vertikalna komunikacija unutar same organizacije, o čemu će biti više reči u odeljku o poslovnim komunikacijama, kao zasebnom eksterno-internom procesu u organizacijama.

Drugi način donošenja odluka koji pominje nauka o organizaciji i upravljanju, jeste intuitivno odlučivanje⁷⁴, kao savremeni način donošenja odluka. Bit intuitivnog odlučivanja je da se ono ne zasniva na razumu niti čulnom iskustvu kao izvorima saznanja, već na intuiciji, koja je subjektivna i kao takva zavisi *isključivo od onog subjekta koji donosi odluku u datom momentu*

⁷² Poput Pitera F. Drakera u delu „Praktikovanje menadžmenta“

⁷³ Peter F. Drucker, *The Practice of Management*, Harper and Row, New York, 1954, str. 354-365.

⁷⁴ Ona se sastoji iz dve faze: test kompatibilnosti i test profitabilnosti.

(podv. V.DŽ.). Subjektivistički karakter ovakvog načina odlučivanja oslanja se na, po našem sudu, slabiju liniju argumentacije u odnosu na racionalno donošenje odluka. Naime, tvrdi se da ne postoji generalno ili opšte dobra ili loša odluka, već da njen kvalitativni karakter zavisi od subjekta koji je donosi. Drugim rečima, da li je odluka dobra ili loša po delovanje i funkcionisanje same organizacije sveta rada podleže relativizaciji. Ovakva relativizacija, istini za volju, omogućava nadilaženje razlika između više postojećih poslovnih kultura u kojima bi se jedan isti problem mogao sagledavati na dva ili više katkad i dijametralno suprotnih načina.

Danas se u uslovima savremene poslovne ekonomije gotovo ravnopravno koriste oba načina donošenja odluka. Iako se često ističe da je intuitivni način donošenja odluka mnogo brži, a samim tim i efikasniji, činjenica je da je upravo ovaj način mnogo neizvesniji u materijalnom smislu, pa i u formalnom, nego racionalni način donošenja odluka. Vođeni intuicijom kao izvorom saznanja, upravljači i rukovodioci će odluke donositi na osnovu vrlo neizvesnih parametara koji se mogu krajnje jednostavno izmeniti u kratkom proteku vremena. Sa druge strane, racionalno odlučivanje je tesno povezano sa formalnim pravilima funkcionisanja jedne organizacije i jasno definisanim kriterijumima prilikom donošenja odluka. Jednako tako, ne treba zaboraviti niti prenebregnuti činjenicu da u intuitivnom odlučivanju nema analitičnosti, makar ne u onoj meri u kojoj je ona zastupljena u racionalnom modelu, a bez analitičnosti, po našem sudu nije moguće govoriti o valjanom i kvalitetnom odlučivanju. Upravo zato, donošenje odluka najčešće predstavlja kombinaciju dva modela, uzimajući najbolje iz oba, uz uvažavanje *svih elemenata decizionističkog procesa*, koji su jednako bitni, gde zanemarivanje samo jednog elementa može da dovede do potpunog urušavanja odluke⁷⁵.

⁷⁵ Prema: Piter F. Draker, *Iz dana u dan*, Adizes, Novi Sad, 2006, str. 319.

PREPREKE POSLOVNOM ODLUČIVANJU

Bez obzira na primenjeni način donošenja odluka, kako to navode neki domaći autori, mogu se pojaviti prepreke uspešnom donošenju odluka⁷⁶. Citirani autori navode da su četiri ključna činioca koja mogu uticati na kvalitetno donošenje odluka: etika i lične moralne norme, okruženje, tradicija ili kultura organizacije i ograničenost resursa. Ovakva kategorizacija ograničavajućih činilaca, po našem uverenju, ima nekoliko nedostataka. Prvo, okruženje organizacije u uslovima globalnog društva mora biti prvi ograničavajući činilac. Od okruženja zavisi funkcionisanje čitave organizacije, bez obzira na to da li govorimo o fizičkom okruženju, pravnom, političkom, ekonomskom ili opšte-društvenom okruženju. Globalizacija je „krivac“ za to što su svi subjekti društveno-ekonomskog života mnogo više pod uticajem svog okruženja danas nego što je to bio slučaj u vreme nastanka industrijske revolucije, na primer. Kako to navodi Ulrich Bek, savremeno društvo je rizično društvo u kome je rizike katkad vrlo teško sagledati, kao i njihove posledice. Nove, drugačije i opasnije rizike upravo sa sobom nosi globalizacija u svim svojim dimenzijama, a u onoj ekonomskoj najviše, što je pokazala velika svetska ekonomska kriza u poslednjim godinama prve decenije trećeg milenijuma. Ne može organizacija delovati u regularnim uslovima niti se donositi odluke kao u regularnim uslovima, dok se sama organizacija bori za svoj opstanak u globalnim ekonomskim okvirima. Upravo zato, okruženje treba jasno pozicionirati kao prvi i osnovni činilac koji može uticati na smanjenje kvaliteta donošenja odluka.

Na drugom mestu, to svakako jesu etička načela i moralne norme koje pojedinac poseduje ili ne poseduje. Određeni moralni (etički) nazori svakako utiču na način i kvalitet donošenja odluka, što se katkad najbolje uočava u racionalno donetim odlukama koje sa sobom nose brojne socio-ekonomske nepravde. To što je ekonomski prudentno doneti odluku o otpuštanju velikog broja radnika, ne znači da će donosilac takve odluke zadovoljiti čak i sopstvene standarde

⁷⁶ Mirjana Petković i drugi, *Organizacija*, Ekonomski fakultet, Beograd, str. 442-444.

moralne kategorije savesti. Dakle, racionalno, ali i intuitivno odlučivanje sa sobom često nosi brojne nepravde, velike etičke dileme i teške izbore.

Na trećem mestu, mogli bismo reći da to jeste nedostatak resursa, jer zaista određenih resursa nema dovoljno, poput vremena, novca ili informacija. Ali sa druge strane, moglo bi se poprilično polemisati sa stavom da poslovna kultura može biti remetilački ili otežavajući faktor prilikom donošenja odluka. Ovakvo gledište je relativno, jer se naprednost ili zaostalost jedne kulture uvek posmatra u odnosu na subjektivne kriterijume koji odgovaraju (poslovnoj) kulturi onoga ko takav vrednosni sud saopštava. Sa druge strane, globalizacija je ta koja upravo nameće prožimanje i unificiranje kulturnih obrazaca pa bi se moglo reći da će sa ovakvim tendencijama, verovatno kulturne razlike postajati sve manje isticani deo poslovnih organizacija.

Pored internih poslovnih procesa, pre svega odlučivanja u koje smo uvrstili pored donošenja odluke i njihovo izvršavanje i kontrolu, važno mesto u organizacijama sveta rada zauzimaju ekterno-interni poslovni procesi, odnosno procesi poslovnog komuniciranja, koje sve više dobija na značaju u uslovima (hiper)globalizovanog društva i ekonomije. Premda se savremeno društvo, a sa njim i savremena ekonomija, pored znanja zasniva na informacijama, potonje stranice ovog istraživanja posvećujemo procesima poslovnog komuniciranja.

POSLOVNO KOMUNICIRANJE

Proces poslovnog komuniciranja mnogi autori nazivaju potpuno opravdano „fiziologijom organizacije“, ravnopravno sa procesom donošenja odluka unutar samih organizacija⁷⁷. Razlog takvoj ekvivalentnosti između organizacije i procesa komunikacije u njoj⁷⁸, leži u činjenici da su organizacija i (poslovno) komuniciranje neodvojivo povezani i uzajamno determinišući. Naime, niti je moguće govoriti o organizaciji bez komunikacija unutar nje, ali je jednako tako teško govoriti o poslovnoj komunikaciji izvan organizacija sveta rada.

Organizacije sveta rada koje nauka naziva savremenim, baziraju se na *informacijama*⁷⁹. Bez ovakve zasnovanosti na informacijama, organizacije sveta rada ne bismo mogli nazvati savremenim, pogotovo imajući u vidu karakter procesa globalizacije koji prožima sve sfere i pore društvenog, političkog, ekonomskog i života ljudi uopšte. Kao što smo već istakli, proces globalizacije se zasniva na širenju savremenih informacionih i komunikacionih tehnologija, a istovremeno se i savremene organizacije sveta rada zasnivaju na novim vidovima komunikacija, koji vrlo često uslovljavaju nove i drugačije vidove (tehlike) donošenja odluka. Kao što je u devetnaestom veku bilo nezamislivo da jedna organizacija funkcioniše tako što su mesta donošenja i mesta izvršenja odluke situirana na, čak, interkontinentalnim udaljenostima, danas u takvom modelu odlučivanja i izvršavanja odluka ne postoji ništa neuobičajeno ili atipično. Naprotiv, savremene informacione i komunikacione tehnologije omogućile su upravljačima i rukovodiocima organizacija sveta rada da svoje ključne sastanke održavaju i pomoću satelitskih telefona ili video-linka, uz korišćenje svih raspoloživih vidova komunikacije.

U osnovi, komunikacije unutar organizacije sveta rada mogu biti interpersonalne i/ili organizacione. Razlog ovakvoj dihotomnoj podeli leži u činjenici da je za delovanje i

⁷⁷ dr Mijat Damjanović, *Organizacija i upravljanje*, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1982. str. 121.

⁷⁸ Znanje, informacija i odlučivanje su tri neodvojiva i uzajamno determinišuća pojma u organizaciji.

⁷⁹ Milan I. Miljević, *Poslovna etika i komuniciranje*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2008, str. 284.

funkcionisanje same organizacije jednako važna komunikacija među ljudima koji je sačinjavaju, ali i svi sistemi i mreže unutar organizacije⁸⁰. Bez obzira na vrstu komunikacije u organizaciji sveta rada, možemo reći da je ona uvek uslovljena motivima, željom, potrebama ili interesima onih koji organizaciju sačinjavaju ili organizacije *per se*.

Vrste poslovnog komuniciranja

Poslovno komuniciranje se može podeliti na osnovu više različitih kriterijuma. U zavisnosti od smera poslovne komunikacije, one se mogu podeliti u tri grupe: vertikalna, horizontalna i dijagonalna poslovna komunikacija. Ovde je važno istaći da mnogi autori upravo imajući na umu ovaj kriterijum, umesto tri razlikuju četiri načina poslovnog komuniciranja, odvajajući vertikalno uzlazno i nizlazno komuniciranje. Iako ovakva podela ima svoj naučni smisao i opravdanje, za potrebe ovog istraživanja prihvaćemo već navedenu trihotomnu podelu poslovnih komunikacija. Ovakva podela sačinjena je imajući na umu pitanje: od koga i ka kome se unutar organizacije kreće komunikaciona poruka. Pored ovakve podele, komunikacija u organizaciji može biti jednosmerna ili demokratska, formalna ili neformalna, verbalna ili neverbalna.

Vertikalno nizlazno komuniciranje počinje u vrhu organizacione strukture i prenosi se komunikacionim kanalima do onih na koje se određena komunikaciona poruka odnosi. Upravo ovaj tip poslovne komunikacije ukazuje na neodvojivu povezanost poslovnog odlučivanja i komuniciranja, jer su komunikaciona poruke u uslovima vertikalno nizlazne komunikacije obično pojedinačne ili opšte odluke koje treba sprovesti u delo. Drugim rečima, bit ovakvog poslovnog komuniciranja je uticanje na ponašanje i delanje ljudi, a sledstveno tome i delanje i funkcionisanje čitave organizacije sveta rada.

Uzlazno vertikalno komuniciranje počinje u nižim slojevima organizacione strukture, tj. od zaposlenih ili onih koji se na hijerarhijskoj lestvici nalaze na manje uticajnim položajima u

⁸⁰ *Ibidem*

organizaciji. Sadržaj komunikacione poruke upućene „odozdo na gore“ obično se tiče traženja konkretnih instrukcija, uputstava ili preporuka. Pored toga, ovakve komunikacione poruke mogu da budu informativnog sadržaja, tj. da ukažu na uspešnost ili neuspešnost ostvarenih rezultata, odnosno realizacije zadatih ciljeva. Uzlazni komunikacioni proces i načini njegovog odvijanja zavise od (ne)demokratsnosti same organizacije sveta rada, okruženja u kome organizacija deluje, ali i od organizacione, odnosno poslovne kulture.

Horizontalno komuniciranje se vrlo često u akademskim diskursima naziva i pobočnim, odnosno lateralnim komuniciranjem. Naziv „horizontalno“ ukazuje da je reč o prenošenju komunikacionih poruka između zaposlenih na istim nivoima unutar organizacione strukture, bez obzira da li je reč o upravljačima i rukovodiocima ili nižerangiranim zaposlenima. Ovakva komunikacija se obično koristi kako bi se ciljevi sprovedi što brže, bolje i efikasnije, a svi zaposleni bili što bolje koordinisani radi takvog ostvarenja unapred utvrđenih ciljeva.

Konačno, dijagonalno komuniciranje zasniva se na prenošenju komunikacionih poruka na različitim nivoima unutar jedne organizacije. Zbog kompleksnosti ovakvog načina komuniciranja, kao najpogodniji način prenošenja poruka koriste se upravo savremene informacione i komunikacione tehnologije.

Globalizacija je kao savremeni fenomen, sa sobom donela važnu promenu u procesu komuniciranja sa aspekta demokratsnosti. Naime, u birokratskoj organizaciji veberovskog tipa, u vreme kada je tek počinjao proces industrijalizacije u državama Zapadne Evrope, bilo je potpuno prirodno da komunikacija bude *jednosmerna*. Jednosmernost se pravdala striktnom hijerarhijom u kojoj je rukovodilac, odnosno upravljač, na formalan način saopštavao zaposlenim koje su im obaveze ili na koji način je najbolje moguće ostvariti zadate ciljeve. Sve to se odvijalo bez ikakvih spornih situacija, problema ili nejasnoća: zbog konciznosti poruke, ali i zbog autoritarnog karaktera ovakvog vida poslovnog komuniciranja, gde se od zaposlenih nije očekivao bilo kakav komentar, već samo sprovođenje datih uputstava ili ovako komuniciranih odluka.

Demokratizacija država i društava uopšte, koju je sa sobom donela globalizacija, uticala je na komunikacioni proces unutar organizacija. Jednosmernost u komunikaciji više nije dominantni način komuniciranja, već nastaje i vid komunikacija koji neki autori nazivaju

„demokratskom komunikacijom“. Ovakva komunikacija zasniva se na uzajamnosti (bilateralnosti ili multilateralnosti), složenija je i neretko sporija u odnosu na druge vidove poslovnog komuniciranja.

Najzad, komunikacija može biti verbalna i neverbalna, formalna i neformalna. Komunikacija u uslovima savremenog društva pretežno je verbalna, iako nipošto ne treba zanemariti govor tela, mimiku, izraze lica ili druge vidove neverbalne komunikacije. Ipak, nijedna strateška poslovna odluka ne može biti iskomunicirana prema zaposlenima na neverbalan način, zato što neverbalna komunikacija nije i ne može biti formalan vid poslovnog opštenja. Sa druge strane, verbalna komunikacija može biti pismena ili usmena, pri čemu je karakter pismene komunikacije sa naučnog aspekta, svakako daleko više formalan u odnosu na usmenu.

Ukoliko se prisetimo Veberove birokratske organizacije, komunikacija u njima je isključivo formalna, zasnovana na racionalnim aspektima i elementima. Formalna komunikacija kao takva ima svoje prednosti i nedostatke. Ukoliko je cilj ovakvog komuniciranja sprovođenje i prenošenje donetih odluka, onda je najefikasniji mogući način za to, onaj formalni. Ipak, ukoliko je cilj da se dođe do saznanja i spoznaje nekih novih informacija o funkcionisanju poslovne organizacije, lakši i pogodniji način za to je onaj neformalni. Zato je u pravu Peter Blau (Peter Blau), kada kaže da važno mesto čak i u birokratskim organizacijama zauzimaju neformalni kontakti i neformalne komunikacije koje postoje *na svim nivoima organizacije*⁸¹.

⁸¹ Videti: Peter M. Blau, *The Dynamics of Bureaucracy*, University of Chicago Press, Chicago, 1963.

* * *

Bez obzira na to o kom vidu poslovnih komunikacija govorimo, treba reći da je upravo *globalizacija* kao sveukupni fenomen, bila ta koja je oblikovala proces savremenih poslovnih komunikacija. Njihova savremenost leži upravo u činjenici da bi najveći deo procesa poslovne komunikacije u potpunosti prestao bez savremenih informacionih i komunikacionih tehnologija. Bez upotrebe mobilne telefonije, računara, novih i postojećih softvera (software), funkcionisanje savremenih poslovnih organizacija bilo bi praktično paralisano. Zato bi se moglo reći da su informacione i komunikacione tehnologije stvorile ili makar presudno uticale na globalizaciju, a da je globalizacija instrumentalizujući iste, uticala na savremene procese i odnose u poslovnim organizacijama: eksterne, interne i kombinovane.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Naša analiza procesa, tj. fenomena globalizacije, organizacije i poslovnih procesa i odnosa u njoj izvršena na teorijskom nivou, nameće određene zaključke, i istovremeno otvara brojna pitanja koja ostavljaju prostora za dodatna i dalja kompleksna teorijsko-empirijska istraživanja. Neke od ovih zaključaka i novih, odnosno novootvorenih pitanja, pokušaćemo da sumiramo u zaključnim razmatranjima ovog našeg istraživanja.

Globalizacija je fenomen koji je star koliko i ljudsko društvo, ali koji svoja puna obeležja i zamah dobija tek u savremeno doba, od druge polovine devetnaestog veka do današnjih dana. Ovaj proces danas obuhvata sve sfere ljudskog bitisanja i delanja, a istovremeno determiniše političke, ekonomske, društvene, pravne i druge procese i odnose u koje su uključeni pojedinci, organizacije, društvene grupe, države i drugi nacionalni, regionalni, međunarodni ili globalni subjekti, tj. akteri. To znači da globalizacija utiče na sve procese i odnose na svim horizontalnim i vertikalnim nivoima.

Veoma je teško dati preciznu definiciju globalizacije, te smo se u ovom istraživanju vodili nekim od ključnih teorijskih određenja, tj. poimanja globalizacije. Prihvatili smo shvatanje nekih od najvećih ekonomskih umova savremenog sveta da se pod globalizacijom podrazumeva širenje određenih *ideja i znanja*, kao što su ideje o demokratizaciji društva i države, uklanjanje barijera koje onemogućavaju slobodnu tržišnu ekonomiju, potom ideja o stvaranju globalne kulture i slično. Sve ove ideje bile su nužna pretpostavka, bez koje se savremeni poslovni procesi ne bi mogli sagledati na adekvatan i naučno što egzaktniji način. Budući da je sama globalizacija nastala zahvaljujući širenju kompleksne (složene) međuzavisnosti, došli smo do nalaza da su sve promene unutar jedne organizacije sveta rada direktno ili indirektno izazvane promenama u mikro, odnosno makro okruženju – bilo da je reč o lokalnom, regionalnom, nacionalnom ili nadnacionalnom nivou, ili pak o nivou organizacije, društvene grupe ili pojedinca kao takvog.

Ovakav nalaz dodatno podupire činjenica da se pomenuto makro i mikro okruženje neprestano i kontinuirano menjaju, menjajući tako sadržaj samog globalnog društva, ali i instrumentalizujući promene u globalnom društvu u reverzibilnoj relaciji. Tako je koncept moderne države zahvaljujući globalizaciji uveliko promenjen. Država više nije suvereni nosilac svoje vlasti na čitavoj svojoj teritoriji, a suverenitet više nije bodenovski rečeno niti jedinstven, nedeljiv niti neprenosiv. Globalizacija je učinila da danas suverenitet vrlo lako teorijski, ali i praktički možemo podeliti na pravni, politički i ekonomski, a istovremeno pokazala kako je jednostavno podeliti suverenitet sa različitim oblicima nadnacionalnih, regionalnih, međunarodnih ili čak globalnih organizacija. Država je tako ostala samo delimični imalac suvereniteta, koji je u najvećem broju slučajeva *de iure* i/ili *de facto* podelila sa drugim državama ili pomenutim organizacijama. Zato su sve češća viđenja u akademskim diskursima da je država postala postsuverena politička zajednica. Time se otvara pitanje da li je i čovek kao biće prakse postao postsuveren?

Pomenute promene makrookruženja dovele su konsekvantno do promena i na nivou organizacija sveta rada. Kako je to sjajno uočio Manuel Kastels (Manuel Castells), sve je češća pojava umrežavanja organizacija. Ovo umrežavanje bazira se na *brisanju granica između postojećih organizacija*⁸². Umrežavanje organizacija je *direktna posledica procesa globalizacije*. Nepostojanje ili manje postojanje jasne odeljenosti među organizacijama dovelo je do promene u procesima i odnosima unutar njih.

Sve poslovne procese smo teorijski podelili na interne, eksterne i kombinovane (eksterno-interne) procese, imajući u vidu kao kriterijum ovakve podele ne samo prirodu samih procesa, već i efekte koje ovi procesi imaju na funkcionisanje organizacije sveta rada i njeno posredno ili neposredno okruženje. Svi ovi procesi su promenjeni u odnosu na period koji nauka zove predmodernim ili tradicionalnim i to zahvaljujući globalizaciji.

Donošenje poslovnih odluka mnogo je drugačije u uslovima hiperglobalizovanog društva, nego što je to bio slučaj u katkad hermetički zatvorenim društvima i potpuno ili delimično izolovanim državama. Što je okruženje u kome deluje jedna organizacija sveta rada

⁸² navedeno prema: Entoni Gidens, *Sociologija*, Prevod, Ekonomski fakultet, Beograd, 2007.

demokratičnije, to je veća verovatnoća da će sama organizacija delovati na demokratičniji način sa aspekta donošenja poslovnih odluka. Ovakvo preslikavanje *ideja* i njihovu realizaciju u praksi donela je upravo globalizacija, namećući kao dobro samo ono što je demokratsko, a kao loše sve ono što nije prihvaćeno u globalizovanoj demokratskoj zajednici. Zato su sve češći slučajevi da se u organizacijama čak i veštački nameće pluralizam u donošenju odluka, uz potpuno odsustvo svesti da veći broj donosilaca odluka ne mora nužno značiti bolju i kvalitetniju odluku.

Zahvaljujući globalizaciji, promenjeni su i ciljevi poslovnog odlučivanja. Promena ciljeva poslovnog odlučivanja tiče se, po našem mišljenju, najpre promene sistema vrednosti. Vrednosti su kao apstraktne ideje pokazale da je u uslovima globalnog i globalizovanog društva, globalne ekonomije i savremenih poslovnih procesa i odnosa, najvažnije postizanje profita. Iako bi se moglo reći da ovo insistiranje na profitu kao ključnom cilju donošenja poslovnih odluka u organizacijama sveta rada nije novo i da postoji oduvek, u uslovima globalnog društva se jasnije nego ranije vidi da je čitava delatnost organizacija sveta rada podređena tom „svetom cilju“ – cilju ostvarenja materijalne dobiti, bez obzira na to da li se time urušava do tada postojeći sistem vrednosti.

Mišljenja smo da bi bilo potpuno pogrešno izostaviti poslovnu kulturu kao vrlo važan segment savremenog globalnog društva. Iako Huntington potpuno opravdano navodi više različitih civilizacija tvrdeći da su razlike među njima takve da vode u sukobe, došli smo do nalaza da se kulture na opštem nivou, ali i one koje nazivamo poslovnim kulturama, vrlo intenzivno prožimaju. Otuda hipotetički tvrdimo: ovakvo prožimanje različitih poslovnih kultura moglo bi vremenom da dovede do potpune unifikacije poslovnih običaja, načina i metoda komunikacije i slično. Drugim rečima, globalizacija ne samo da briše granice među državama, organizacijama i ljudima, već vrlo intenzivno briše granice između različitih kultura, namećući dominaciju Zapadnih kultura i načina života Zapadnog sveta nad ostalima. Otvaramo pitanje koliko je to nametanje prinudno, a koliko samopristajanje drugih kultura.

Proces donošenja odluka kao savremeni interni proces vezan za organizacije sveta rada, zahvaljujući fenomenu globalizacije doživeo je pored ovih kvalitativnih i značajnu kvantitativnu promenu. Naime, odluke se u uslovima hiperglobalizovanog društva donose mnogo brže nego u predmodernom periodu, najviše zahvaljujući savremenim vidovima informisanja i komunikacija.

Bez savremenih komunikacionih i informacionih tehnologija proces donošenja odluka danas ne bi se mnogo razlikovao od procesa donošenja odluka u vreme početka industrijske revolucije. Ovakav zaključak sledi tim pre imajući u vidu da je, kako smo već naveli na prethodnim stranicama ovog našeg istraživanja, proces odlučivanja potpuno bespredmetan ukoliko odluka ne bude saopštena onima na koje se odnosi, bez obzira na to koji se kanal komunikacije koristi u takve svrhe. Brzina prenošenja informacije o tome da je doneta odgovarajuća odluka, uslovilo je znatno brže izvršavanje donetih odluka, što je sa tog aspekta u određenoj meri povećalo efikasnost organizacija sveta rada.

Veoma važna promena u organizacijama sveta rada dogodila se i sa aspekta kontrole. Bilo da je reč o kontroli nad donošenjem odluka, kontroli nad sprovođenjem odluka ili kontroli zaposlenih u jednoj organizaciji sveta rada, uticaj globalizacije je očigledan i to iz nekoliko razloga. Prvo, širenje ideje o tome da je čitav globalni poredak zasnovan na principima i načelima demokratskog upravljanja i rukovođenja, preslikan u organizacijama, zapravo znači da je *poželjno* u svakoj organizaciji imati određeni organ koji bi bio zadužen samo za kontrolu upravljača, odnosno rukovodilaca, kako bi se izbegla mogućnost centralizacije i autokratizacije procesa donošenja odluka, posebno onih od strateškog značaja, drakerovskim rečnikom rečeno. Drugo, zahvaljujući sve masovnijoj upotrebi savremenih informacionih i komunikacionih tehnologija, sve je lakše obaviti efikasan i kvalitetan nadzor nad zaposlenima u jednoj organizaciji sveta rada – mogućnosti nadzora su sve veće, te ne treba da čudi što će autori poput Dejvida Lajona (David Lyon) tvrditi da danas živimo u *društvu nadzora*.

Upravo ove dve tvrdnje pokazuju protivrečnost i izazovnost fenomena globalizacije. Ukoliko se tvrdi da je globalizacija donela sa sobom demokratizaciju u svim sferama ljudskog bitisanja i delanja, pa i u organizacijama sveta rada, da li uz takvu „demokratizaciju“ ide nužno i toliko velika kontrola učesnika u organizacijama koja se graniči sa organizacijskom autokratijom? Da li se može govoriti o decentralizovanom odlučivanju u organizacijama sveta rada u uslovima globalne ekonomije koja potpuno zavisi od međunarodnih ekonomskih i finansijskih institucija i multinacionalnih kompanija? Postoji li bilo kakva mogućnost da se očuva autonomnost u procesu donošenja odluka u uslovima tako velike međuzavisnosti i globalizma koji prosto ne ostavljaju prostora da budete samostalni subjekt (međunarodnih) ekonomskih odnosa?

Ovim teorijsko-empirijskim kontroverzama i nedoumicama, pridodajemo problem poslovnih komunikacija. Kao što smo na naučno validan način dokazali u našem istraživanju, poslovne komunikacije su bit same organizacije, njena fiziologija i njen neodvojivi deo. One su istovremeno sredstvo i cilj svake organizacije sveta rada. Bez poslovne komunikacije decizionistički proces uopšte ne bi postojao.

Pitanje koje se dodatno nameće i postavlja jeste: *Postoje li poslovni procesi i odnosi na koje globalizacija nema nikakav uticaj?* Odgovor na ovo pitanje bismo mogli da potražimo u teoriji, ali i u praksi savremenog društva. Ne postoji nijedan savremeni poslovni proces ili odnos na početku dvadesetprvog veka na koji ne utiče proces globalizacije. Ovaj uticaj ne mora uvek biti manifestan, niti intenzivno izražen, ali on postoji, bez obzira na to o kojoj poslovnoj kulturi, organizaciji ili državi govorimo. Globalizacija je paradigma takve savremenosti, kao što je savremenost paradigma procesa i fenomena globalizacije. Ovakva relacija je ekvivalentna, te bi negiranje jedne bilo istoznačno i negiranje druge.

Konačno, akademske diskusije ostavljaju prostora da se postavi pitanje da li je ovakvo stanje globalnog društva i globalne poslovne ekonomije konačno? Drugim rečima, da li je moguće da se svet i ekonomija u njemu okrenu korak unazad ili korak unapred? Postoji li postglobalna ekonomija, odnosno postglobalno društvo? Da li je postglobalna ekonomija ona koja će nastajati u godinama i decenijama nakon velike globalne ekonomske krize? Ima li uopšte finitni ili infinitni karakter? Ovo su samo neka od pitanja koja ostaju nauci da odgovori multidisciplinarnim teorijsko-empirijskim istraživanjima.

LITERATURA

1. Blau, Peter, M., *The Dynamics of Bureaucracy*, University of Chicago Press, Chicago, 1963.
2. Boden, Žan, *Šest knjiga o republici*, Politička kultura, Zagreb, 2002.
3. Collins, E. i Devanna, M.A., *Izazovi menadžmenta u XXI stoljeću*, MATE, Zagreb, 2002.
4. Damjanović dr M., *Organizacija i upravljanje*, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1982;
5. Draker, P. F., *Iz dana u dan*, Adizes, Novi Sad, 2006;
6. Draker, P., *Menadžment za budućnost*, Privredni pregled, Beograd, 1995.
7. Draker, Piter, *Moj pogled na menadžment*, Adizes, Novi Sad, 2003.
8. Drucker, P. F., *The Practice of Management*, Harper and Row, New York, 1954;
9. Drucker, Peter F., *Managing for Results*, Harper and Row, New York, 1964.
10. Drucker, Peter F., *Managing in the Next Society*, Truman Talley Books, 2002.
11. DuBrin, Andrew J., *Essentials of management*, South Western CENGAGE Learning, Mason, United States, 2009.
12. Fridman, Tomas L., *Svet je ravan*, Dan graf, Beograd, 2007.
13. Gidens, Entoni, *Posledice modernosti*, Filip Višnjić, Beograd, 1998.
14. Gidens, Entoni, *Sociologija*, Ekonomski fakultet u Beogradu (prevod), Beograd, 2007.
15. Hammer M., Champy J., *Reinženjering tvrtke – manifest za poslovnu revoluciju*, Grafotisak, Zagreb, 2005;
16. Hantington, Samjuel P., *Treći talas*, Stubovi kulture, Beograd, 2004.

17. Haralambos, M. i Holborn M., *Sociologija: teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
18. Held, David and Mc Grew, Anthony (edit.), *Globalization Theory – Approaches and Controversies*, Polity Press, Cambridge, 2007.
19. Hirst, Paul and Thompson, Grahame, *Globalization – A necessary myth?* u: „Globalization in Question: The International Economy and Possibilities of Governance, Polity Press, Cambridge, 1996.
20. Janićijević, N., *Organizaciona kultura*, Ekonomski fakultet, Beograd i Uliks, Novi Sad, 1997.
21. Janićijević, N., *Upravljanje organizacionim promenama*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004.
22. Klajn, I., Šipka dr M., *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Prometej, Novi Sad, 2007;
23. Marković, Mihailo, *Filozofski osnovi nauke* (izabrana dela I tom), BIGZ, Beograd, 1994.
24. Marks, Karl, *Kapital*, BIGZ, Beograd, 1979.
25. Milanović, Branko, *Dva lica globalizacije*, Arhipelag, Beograd, 2007.
26. Milić, Vojin, *Sociološki metod*, Nolit, Beograd, 1965.
27. Milosavljević, Slavomir i Radosavljević, Ivan, *Osnovi metodologije političkih nauka*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
28. Miljević, Milan I., *Poslovna etika i komuniciranje*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2008.
29. Naisbit, John, *Global paradox*, William Morrow, New York, 1994.
30. Naj, Džozef, *Kako razumevati međunarodne sukobe*, Stubovi kulture, Beograd, 2006.
31. Neš, Kejt, *Savremena politička sociologija – globalizacija, politika i moć*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.

32. Parsons T., *Structure and Process in Modern Society*, The Free Press, New York, 1960;
33. Pečujlić, Miroslav, *Globalizacija – dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2002.
34. Petković M. i drugi, *Organizacija*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002;
35. Poper, Karl, *Objektivno saznanje*, Paideia, Beograd, 2002.
36. Pusić, E., *Nauka o upravi*, Školska knjiga, Zagreb, 1978;
37. Reinert, Erik S, *Globalna ekonomija*, Čigoja štampa, Beograd, 2006.
38. Ristić, Živan, *O istraživanju, metodu i znanju*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, 2006.
39. Shrode, Voich, *Organization and Management*, Richard Irwin, In, Homewood, Illinois, 1974;
40. Simeunović, Dragan, *Teorija politike*, Udruženje „Nauka i društvo“, Beograd, 2002.
41. Simon, H., *The New Science of Management Decision*, Harper and Row, New York, 1960.
42. Stanislav, Džozef i Jergin, Danijel, *Komandni visovi*, Narodna knjiga, Beograd, 2004.
43. Stiglic, Džozef E, *Protivrečnosti globalizacije*, SBM-x, Beograd, 2002.
44. Stoner J. i drugi, *Menadžment*, Želnid, Beograd, 1997;
45. Unković, Milorad, *Međunarodna ekonomija*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2008.
46. Unković Milorad, Stakić Budimir, *Spoljnotrgovinsko i devizno poslovanje*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
47. Veber, Maks, *Privreda i društvo I i II*, Prosveta, Beograd, 1976.
48. Vidojević, Zoran, *Kuda vodi globalizacija*, Filip Višnjić, Beograd, 2005.

49. Vuletić, Vladimir (prir.), *Debate o globalizaciji*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.
50. Wallerstein, Immanuel, *The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: concepts for comparative analysis* u: „The Capitalist World Economy“, Cambridge University Press, 1979;
51. Weber M., *The Theory of Socioal and Economic Organization*, Free Press, New York, 1947;

BESPLATNI GOTOVI SEMINARSKI, DIPLOMSKI I MATURSKI RAD.

**RADOVI IZ SVIH OBLASTI, POWERPOINT PREZENTACIJE I DRUGI EDUKATIVNI
MATERIJALI.**

WWW.SEMINARSKIRAD.ORG

WWW.MATURSKIRADOVI.NET

WWW.MATURSKI.NET

WWW.SEMINARSKIRAD.INFO

WWW.MATURSKI.ORG

WWW.ESSAYSX.COM

WWW.FACEBOOK.COM/DIPLOMSKIRADOVI

NA NAŠIM SAJTOVIMA MOŽETE PRONAĆI SVE, BILO DA JE TO **[SEMINARSKI](#)**, **[DIPLOMSKI](#)** ILI **[MATURSKI](#)** RAD, POWERPOINT PREZENTACIJA I DRUGI EDUKATIVNI MATERIJAL. ZA RAZLIKU OD OSTALIH MI VAM PRUŽAMO DA POGLEDATE SVAKI RAD, NJEGOV SADRŽAJ I PRVE TRI STRANE TAKO DA MOŽETE TAČNO DA ODABERETE ONO ŠTO VAM U POTPUNOSTI ODGOVARA. U BAZI SE NALAZE **[GOTOVI SEMINARSKI, DIPLOMSKI I MATURSKI RADOVI](#)** KOJE MOŽETE SKINUTI I UZ NJIHOVU POMOĆ NAPRAVITI JEDINSTVEN I UNIKATAN RAD. AKO U **[BAZI](#)** NE NAĐETE RAD KOJI VAM JE POTREBAN, U SVAKOM MOMENTU MOŽETE NARUČITI DA VAM SE IZRADI NOVI, UNIKATAN SEMINARSKI ILI NEKI DRUGI RAD RAD NA LINKU **[IZRADA RADOVA](#)**. PITANJA I ODGOVORE MOŽETE DOBITI NA NAŠEM **[FORUMU](#)** ILI NA **MATURSKIRADOVI.NET@GMAIL.COM**